

Guld og guder i folkevandringstiden

Brakteaterne som kilde til politisk/religiøse forhold

Morten Axboe

Da folkevandringstiden begyndte havde germanerne på godt og ondt været naboer til Romerriget i over 400 år. Det ved enhver arkæolog naturligvis udmærket, men vi hæfter os normalt nok mest ved de konkrete, materielle påvirkninger, som vi finder i fundmaterialet. Det er påvirkninger, der begynder tidligt, allerede i 1. årh. efter Kristus, både i daglige brugsgenstande som smykker og keramik, altså sager som store dele af befolkningen må have brugt; og i de kostbareste importsager som glas og metalkar.

Men også mere u håndgribelige impulser kan spores gennem fundmaterialet, for eksempel ændringer i landbrugsmetoder, i væveteknikken, i vejbyggeri, hvor Broskovvejen med de fint sammenpassede store sten er et fremragende eksempel (M. Schou Jørgensen 1988:101 f.), spil, vægtsystemer (Fonnesbech-Sandberg 1987) og i hele samfundsstrukturen. Der er tale om en bredspektret og langvarig kulturel påvirkning, som rækker langt ud over lokale håndværkeres efterligninger af importerede genstande, og den må også have gjort sig gældende på et område, som er så svært at undersøge arkæologisk, nemlig folks forestillinger og tankeverden. Vi skal i det følgende se på, hvordan guldbrakteaterne afspejler både en direkte romersk påvirkning og de sociale og politiske processer, den romerske indflydelse må have bidraget til.

Romanisering i Norden

Det er altid både svært og farligt at forestille sig det enkelte menneskes rolle i oldtiden, men Gad Rausing har givet et eksempel på, hvordan enkelte slægter kunne blive udsat for en massiv romersk påvirkning, måske endda gennem generationer (Rausing 1987).

Den romerske hær bestod dels af de egentlige kernetropper, legionerne, og dels af forskellige

hjelpetropper (Webster 1969). Mens legionerne frem til 3. århundrede normalt kun var åbne for folk, der var født som romerske borgere, kunne alle gå ind i hjelpetropperne, også germanere. Der var to slags hjelpetropper: Auxilii og fra Trajans tid også numeri. Numerus-tropperne brugte deres egne våben og stod under deres egne ledere. Auxilii havde romerske officerer og var udstyret med romerske våben, tjenestetiden var 20-25 år, soldaterne lærte at tale og læse latin, fik udbetalt løn i penge og stiftede bekendtskab med romersk håndværk. Og: Ved hjemsendelsen fik de status som fuldgældige romerske borgere, og dette borgerkab gik i arv til deres børn.

Hvis en sådan germansk lejesoldat efter tjenesten vendte hjem til Stevns og fik børn der, var de altså romerske borgere, og hans sønner kunne til sin tid gå ind i de regulære legioner og tjene sig op i graderne, fuldstændig som en indfødt romer kunne det. Rausing sammenligner med nutidens gurkha-soldater i den britiske hær, hvis fædre og bedstefædre ofte har tjent i de samme regiment. Et historisk kendt eksempel fra tidlig romertid er Arminius, sejrherren fra slaget i Teutoburgerskoven i år 9 e.Kr., hvor romernes militære fremtrængning definitivt blev stoppet. Han var germansk høvding, men havde også tjent i den romerske armé, og var ikke blot blevet romersk borger, men også ridder. Også hans bror Flavus tjente ifølge Tacitus i den romerske hær, og han forblev tro mod den under det germanske oprør (Annaler 2,9 og 11,16); Flavus' søn blev født i Rom som romersk borger (Maxfield 1981:124 f.). Efter de mange borgerkrige og reformer i Romerriget i perioden omkring 300, hvor de germanske troppeafdelinger spillede en vigtig rolle for Constantin den Stores sejr, fik germanerne mere direkte adgang til høje militære embeder (Waas 1965).

Måske skal vi altså forestille os sjællandske bønder, der kunne tale og læse latin; som vidste hvad

Fig. 1: Galloromersk Jupiter. Efter Klindt-Jensen 1961 fig. 9.
Gallo-Roman Jupiter, with Roman (thunderbolt) as well as Celtic attribute (wheel). After Klindt-Jensen 1961 fig.9.

mønter kunne bruges til; som kendte romernes samfundssystem og hærorganisation indefra; som kendte de romerske guder, og som havde dyrket kejseren som gud. Samtidig har de naturligvis stadigvæk også været sjællandske bønder; hvis de førte sig frem i Jean de France-stil ville de utvivlsomt blive totalt til grin hjemme i landsbyen. Men en sådan kulturblanding havde man jo også i Romerriget med dets mange nationaliteter, hvor lokale guddomme levede videre i let romersk iklædning som *Jupiter Tanarus*, *Mars Lenus* osv. Som eksempel viser fig. 1 en galloromersk Jupiter. Han holder en tordenkile i den ene hånd, som den romerske Jupiter bør gøre det; men i den anden har han et hjul, som ellers betegner den galliske himmelgud.

Naturligvis skal man nok være forsigtig og ikke forestille sig mængder af skandinaver i de romerske legioner. Der er tilsyneladende ingen vidnesbyrd bevaret hverken i tekster eller gravindskrifter, selv om det nok også er tvivlsomt, om man vil

kunne skelne et romaniseret nordgermansk navn fra de lokale særformer, der notorisk findes i de romerske grænseprovinser (Mann 1983:26 f., 96, 106). Man kan også spørge sig, hvor mange der ville vende tilbage til den barbariske hjemegn efter 20-25 års romanisering; især hvis de havde fået kone og børn i løbet af tjenesten, som mange soldater gjorde, selv om det egentlig stred mod reglerne. Men i givet fald må både de romerske veteraners aktivitet efter hjemsendelsen (eks. Mann 1983) og aldersfordelingen i de danske gravfund (Sellebold et al. 1984:207) betyde, at en hjemvendende mand i 40'erne kunne leve længe nok til at sætte børn i verden og påvirke sine omgivelser kulturelt.

Alt i alt er det naturligvis kun et ganske lille udsnit af Nordens befolkning, der overhovedet kan tænkes som sådanne "lokale romere", men de kan have været - eller være blevet - vigtige personer i samfundet. På en sådan baggrund er det måske ikke så overraskende at finde skæl af pinjekogle i Blidegn-graven på Fyn (Mackeprang 1936a), eller romerske våben og udmærkelser i de store mosefund - med udmærkelser tænker jeg specielt på de to skiver i Thorsbjergfundet (Werner 1941; jvf. Maxfield 1981:91 ff.). Det er romerske phalerae (jvf. fig. 14), og den ene er yderligere udsmykket med pånittede germanske dyrefigurer, mens den anden har fået udskiftet hele sin udsmykning. De har altså også spillet en rolle uden for Romerriget. Det er forståeligt, at germanerne fik deres egen skrift, nemlig runerne; deres opfindere må have haft et intimt kendskab både til skrift og til dens anvendelsesmuligheder, foruden at både de og tilstrækkeligt mange andre har følt et behov for at omplante skriveteknikken til hjemlig grund. Disse forudsætninger kan de næsten kun have hentet i Romerriget.

Det samme gælder brugen af Charonsmønter. Det var oprindelig grækerne, der havde den skik at lægge en mønt i de dodes mund, så de kunne betale færgemanden Charon, der skulle sejle dem over til Dødsriget. Men skikken blev overtaget af romerne, og vi finder den også spredt i Germanien og i Norden (Gräslund 1967:168-174; Werner 1973:10-15; Gorecki 1975). På Gotland gik man i nogle tilfælde så vidt, at man prægede særlige små brakteater uden spor af øsken eller randtråd (fig. 2) og lagde dem i gravene (Lamm & Axboe 1989). I de skeletgrave, hvor deres oprindelige placering har kunnet erkendes, lå de netop ved den dodes underkæbe. Og en af brandgravene er særlig påfaldende ved at have en fint tilhugget randstenskæde med stenhuggermærker (Lamm & Axboe 1989, Abb. 42-43). Både dette træk (som ikke er helt enestående på Gotland) og hele den plud-

Fig. 2: Brakteat fundet i en rig mandsgrav fra Gullbacken/-Barshaldershed på Gotland, antagelig Charonsmønt. Billedfeltet er beskåret så mandshovedet dominerer ligesom på mønt-averser. Ingen spor af brug (Mack. Pl. 11:4; IK 216). 2:1. Foto: MA.

Gold bracteate from a rich grave at Gullbacken/Barshaldershed, Gotland. Probably a Charon's obol, minted as such. The picture field is reduced by cutting, giving prominence to the face, as on coins. No traces of rim, loop, or wear. (Mack. Pl. 11:4; IK 216). 2:1. Photo: MA.

selige opblomstring af tilhuggede stenmonumenter af høj kvalitet er da også taget som udtryk for romerske impulser (Nylén & Lamm 1987:10, 17 f.).

Tilsvarende virker Broskovvejen som en hjemlig version af de omhyggeligt byggede romerske landeveje. Og bygning af veje og offentlige bygninger var faktisk blandt de opgaver, legionærerne blev beskæftiget med i fredstid (Watson 1969:143 ff.).

Alle disse dybtgående påvirkninger af de ger-

manske samfund, både i Skandinavien og i Centraleuropa, må skyldes en løbende kontakt med Romerriget, der i visse kredse må have været ganske intensiv. Der er ikke blot tale om de mere kortvarige perioder, hvor f.eks. oprørskejsere i Gallien akut havde et særligt behov for hjælpetropper, selv om også sådanne episoder kan sætte sig spor i fundene i det frie Germanien (eks. Werner 1973). Men hvis ikke germanerne allerede længe havde

Fig. 3: Romerske mønter fra Gudme, antagelig en splittet skat. Præget ca. 340-355 for Constantin II, Constans og Constantius II samt oprørskejseren Magnentius. Mønterne viser forskellige udformninger af den runde kejserfibel og af diademer med indfattet juvel i panden og nakkebånd. Ca. 1,5:1. Efter Kromann 1989.

Solidi from Gudme, possibly a dispersed hoard. Minted c. AD 340-355. Various examples of diadems with a pronounced jewel at the front and ties at the neck are seen, as well as the emperor's round brooch on his right shoulder. After Kromann 1989.

e, Ravenna. Efter Deichmann 1958 fig. 370.

earing the emperor's round brooch, and dignitaries with Zwiebelknopffibeln. After Deich

Fig. 5: A-brakteat fra Broholm, Svendborg amt (Mack. Pl. 3:6; IK 47,2). 2:1. Foto: MA.

Gold bracteate from the Broholm-hoard, Funen, showing diadems with jewels at front and with ties, as well as round brooches. The latter half of the inscription was copied from a coin issued by Constans, but the double portrait has no parallels on his coins. (Mack. Pl. 3:6; IK 47,2). 2:1. Photo: MA.

Fig. 6: C-brakteat fra ukendt findested på Fyn (Mack. Pl. 8:18; IK 59). 2:1. Foto: MA.

Gold bracteate from Funen. The diadem is broader at the front, as a reflection of the emperor's pronounced jewel. (Mack. Pl. 8:18; IK 59). 2:1. Photo: MA.

været under løbende romersk påvirkning, ville sådanne "gæstespil" næppe resultere i væsentlige ændringer af samfundet; så ville selv de rigeste romerske pragtstykker blandt germanerne kun have værdi som kuriosas.

Det vil også sige, at når man har brugt kejserens billede på medaillonefterligninger og brakteater, så har der ikke bare været tale om efterligning af nogle spændende runde guldstykker, man fik sydfra. De ledende kredse i samfundet har haft gode forudsætninger for at vide, hvilket budskab de romerske møntbilleder skulle formidle - for de romerske mønter var jo udtryk for en bevidst kejserlig propaganda (Hannestad 1986; Kromann 1989). Det var ideen om den guddommelige kejser, der var det bærende element i hele den romerske stat. På den anden side er der heller ingen grund til, at man heroppe i Norden skulle propagandere for kejsermagten; man må have haft sine egne hensigter med at bruge hans billede. Både selve hovedmotivet og de detaljer, man valgte at kopiere, må have været forståeligt og indgået i en sammenhæng, der var vigtig nok til at man brugte sit guld på sagen. Hele tolkningen af brakteaternes billedverden er jo et emne, som Karl Hauck har arbejdet med i mange år, og jeg kommer flere gange i det følgende til at bygge på resultater, som han og andre deltagere i brakteatprojektet er nået frem til. Seneste statusrapport er Hauck (red.) 1991, hvor også stedsnavneforskning og andre discipliner er inddraget.

Herskernes insignier

På de romerske møntportrætter blev kejseren afbildet med karakteristiske insignier (fig. 3, 12). De tidlige kejsere har en laurbærkrans om panden, de senere gerne et diadem; begge dele med løse båndender i nakken. Diademene kan være rigt udformet og forsynet med en særlig fornemt indfattet juvel i panden. Kejserens kappe bliver holdt sammen af en pragtfuld rund fibel på den ene skulder, ofte med vedhængende perler (pendilier). Ligesom diademet var den et kejserligt værdighedstegn, og vi genfinder den på Justinian-mosaikken fra Ravenna (fig. 4), hvor kejseren bærer den store runde fibel med vedhæng, mens kejsersparrets ledsagere kun har mindre fornemme fibler.

Både på medaillon-eftersligningerne og på A-brakteaterne kan vi finde kejserfibel og diadem mere eller mindre udførligt gengivet. På fig. 5 fra Broholmfundet med dobbelt "kejserportræt" ses både fibler og diadem tydeligt med pandejuvelerne særligt fremhævet, og indskriften er næsten læselig: Til højre for øsknen står der "TANS P F AUC", hvad der kun kan være hentet fra en Con-

stans-mønt med indskriften "Constans P(ius) F(elix) Aug(ustus) - Den fromme og lykkelige kejser Constans". Det kunne jo tyde på, at brakteatmesteren direkte havde kopieret en mønt, som han havde liggende foran sig, men samtidig er han gået sine egne veje ved at fordoble portrættet. Vi kender ingen Constans-mønter med dobbeltportræt.

De runde kejserfibler optræder kun på medaillon-eftersligninger og A-brakteater, mens diademer også er almindelige på B- og C-præg; igen mere eller mindre detaljeret gengivet. Brakteaten fig. 6 er meget "klassisk" i den måde, mandshovedet er tegnet på. Her ser vi et tydeligt diadem med bånd i nakken. Det har ikke den rigtige store juvel i panden, men pandepartiet er dog fremhævet med en ekstra række perler. På andre brakteater er diademets bånd blevet til en enkelt perlerække, eller det er kun båndenderne i nakken, der er tegnet (fig. 9, 16, 19, 22). Men det er tydeligt, at man på en stor del af A-, B- og C-brakteaterne, altså de brakteater hvor der forekommer menneskehoveder, ville gengive en hersker, og at man brugte de romerske keiserinsignier til at markere hans status. Det er der ikke noget enestående i; på samtidige, tidlig-kristne billeder kan Kristus optræde i kejserligt udstyr (Hauck 1987a:173). Vi har et eksempel på mosaikken fig. 7, der blev udført i ærkebiskoppens kapel i Ravenna omkring år 500, altså præcis samtidigt med brakteaterne. Kristus står i våbendragt med brystpanser og skørt, med korset over skulderen og træder sine fjender under føde; ganske som kejser Constantinus på fig. 8.

På den store C-brakteat fra Fyn, som er et af de smukkeste og mest detaljerede præget overhovedet, ser vi igen diademets bånd som en perlerække med bånd i nakken (fig. 9). Men her er det kombineret med et usædvanlig flot, flettet nakkehår. Det kan være endnu et herskersymbol; vi ved, at i hvert fald de merovingiske konger bar langt hår som et særligt værdighedstegn. Det kan anes på Childerichs signetring (fig. 10), der blev nedlagt i hans grav i 481/482. De langhårede merovingerkonger omtales af frankiske krønikeskrivere, blandt andre Gregor af Tours, og det lange hår ses også på en del af de senere merovingiske kongers signeter (Wallace-Hadrill 1962:156 ff., 246; Hauck 1987b:156 ff.).

Gudernes hersker

Når man ser på brakteaterne, med deres mere eller mindre forståelige runeindskrifter med trylleord, og med hagekors og andre magisk virkende tegn, så er det imidlertid ikke sandsynligt at det er en jordisk hersker der vises. Vi kan få et fingerpeg fra runeindskriften under dyrets hoved på fig. 9: Der står "houaR", "Den høje". Det kan være

Fig. 7: Kristus-mosaik, Ravenna. Efter Deichmann 1958 fig. 217.

Mosaic in the archbishop's chapel at Ravenna c. AD 500, showing the triumphant Christ in emperor's garments, cfr. fig. 8. After Deichmann 1958 fig. 217.

Fig. 8: Bagside af aureus, udstedt af Constantin den Store. 2:1. Foto: Nationalmuseet.

Constantine the Great triumphant (reverse of aureus). 2:1. Photo: Nationalmuseet.

en runemester-signatur (Müller 1988:126 f., 140 f., 155 f.); men det er også et af de navne, som Odin optræder under i vikingetid - vi kender det fra Hávamál, Den højes tale. Og det er måske to sider af samme sag, for Odin var jo blandt andet runernes og magiens herre. Hauck har også påpeget andre indicier for at det er Odin, der som gudernes fyrste optræder næsten enerådende på brakteaterne (Hauck 1978a; Hauck 1988a:22-31).

Men i vikingetid var Odin jo ikke nordboernes eneste gud, og det kan han næppe heller have været i folkevandringstid. Det antydes også på brakteaterne, hvor der kan optræde flere figurer sammen; specielt på en lille og motivisk sluttet gruppe B-brakteater med 3 personer (Mack. Pl. 6:11-16). Den største og smukkeste af denne gruppe er den store brakteat i Gudme II-fundet (Axboe 1985; Axboe 1987), men en vigtig detalje ses kun på et af prægene, nemlig en brakteat der er fundet ved Fakse (fig. 11). Det er den knækkede, fjer- eller kvistformede genstand, der sidder fast i brystet på den midterste person. Det er så specifik en detalje, at det må være rimeligt at knytte billedet til den skriftligt overleverede myte, hvor en tilsvarende detalje optræder. Hauck tolker derfor dette brakteatmotiv som en fremstilling af Balders død. Balder står i midten med misteltenen i kroppen, mens Odin ses til højre kendetegnet ved sit spyd, og Loke står i kvindeklæder til venstre. Det var jo i denne historie, at Loke forklædte sig som Tøk, der ville "græde tørre tårer over Balders balfærd" og derved forhindre ham i at blive levende igen. Men samtidig er disse "Dreigötter-Brakteaten" en selvstændig nordisk version af et romersk motiv, som vi ser på fig. 12 th.: Den vingede Victoria med en

Fig. 9: C-brakteat fra ukendt findested på Fyn (Mack. Pl. 6:19; IK 58). 2:1. Foto: MA.

Gold bracteate from Funen. The man wears a stylized diadem and has plaited hair. (Mack. Pl. 6:19; IK 58). 2:1. Photo: MA.

Fig. 10: Aftryk af Childeric I's signetring. Efter Wallace-Hadrill 1962.

Cast of Childeric I's seal-ring, showing his long plaited hair. After Wallace-Hadrill 1962.

Fig. 11: B-brakteat fundet ved Fakse, Præstø amt (Mack. Pl. 6:11; IK 51,1). 2:1. Foto: MA.

Gold bracteate from Fakse, Zealand. The twig in the breast of the central person refers to the tale of Balder's death, shot with a mistletoe. The person to the right will then be Odin with his spear, the one to the left Loke in woman's dress. At the same time the motif is a Germanic transformation of the triumphant emperor fig. 12. (Mack. Pl. 6:11; IK 51,1). 2:1. Photo: MA.

palmegrenen i den ene hånd, der bekranser den sejr-
rige kejser (i midten), mens han nådigt tilgiver
sine fjender.

Tilsvarende må det være rimeligt at tolke brak-
teaten fra Trollhättan (fig. 13) ud fra den senere
kendte fortælling om Tyr, der mistede sin hånd i

Fenrisulvens gab. For selv om vi ikke skal anven-
de Eddadigtene og de andre kilder til den sene
nordiske hedenskab som facitliste for brakteater-
nes billeder, så vil det være urimeligt ikke at regne
med en kontinuitet i de religiøse forestillinger.

Når brakteaternes billeder altså synes at samle
sig om gudefyrrsten, så må det sige noget om det
samfund og de mennesker, der fremstillede og
brugte brakteaterne. For det første har de åbenbart
været fortrolige med tanken om en hersker, og
med det symbolsprog, det romerske kejserrige
brugte til at fremhæve sin guddommelige hersker.
Men den kraftige betoning af Odin i rollen som
hersker er så påfaldende, at den næsten må have
en jordisk baggrund. Hvis vi ser det som en projic-
ering af politiske idealer over i den religiøse sfæ-
re, så vil etableringen af en himmelsk hersker kun-
ne hænge sammen med jordiske fyrsters forsøg på
at etablere deres magt i Norden. Og flere german-
ske fyrsteslægter hævdede senere, at de havde en
guddommelig stamfader - som regel netop Odin -
hvad der vel kan ses som en del af slægtens legiti-
mitet og en parallel til senere tiders "konge af
Guds nåde". Da den frankiske konge Chlodovech i
496 gik over til kristendommen, blev han rost for
at have renonceret på guddommelig status for si-
ne hedenske forfædre (Staubach 1983:29 f. med vi-
dere henvisninger). For Englands vedkommende
har Beda en bemærkning om, at mange konger
regnede deres herkomst fra Odin (Historia Ecclesi-
astica Gentes Anglorum I,15; jvf. Loyn 1962:230).
Ifølge Snorre var kong Skjold, stamfaderen til de

Fig. 12: Guldmedaillon, udstedt af Constantius II i Trier ca. 324 (for- og bagside). Fundet ved Trunderup, Svendborg amt. 2:1. Foto: MA.

Medaillon issued by Constantius II c. AD 324, found at Trunderup, Funen. On the reverse the emperor is crowned with laurels by Victory. 2:1. Photo: MA.

Fig. 13: Forside af dobbeltbrakteat fundet nær Trollhättan, Västergötland (Mack. Pl. 5:22; IK 190). 2:1. Foto: MA.

Gold bracteate from Trollhättan, western Sweden. Photo: MA.

danske Skjoldunge-konger, søn af Odin, og også Håkon Jarl regnede sin slægt fra en søn af Odin. Derimod stammede Uppsalakongerne fra Yngve/Frej, altså en af vanerne (Ynglingesaga, kap. 5-10).

Germanske værdighedstegn

Det kan måske lyde anakronistisk at tale om "insignier" og "værdighedstegn" i romertid og folkevandringstid i Norden; det forudsætter jo dels at der er nogle til at uddele dem - eller tiltage sig dem -, dels nogle glade modtagere; foruden naturligvis den store hob til at respektere og ære bærerne af udmærkelserne. Men allerede den romerske hær havde et veludviklet system af rang- og hæderstegn (Maxfield 1981). Vi har talrige eksempler på gravminder over romerske legionærer; stenen på fig. 14 er rejst over centurionen Marcus Caelius Lembo, der faldt i slaget i Teutoburgerskoven. Han er overhængt med udmærkelser: Om panden bærer han en krone af egeløv, på brystet dels runde phalerae som Thorsbjergskiven, dels to ringe med fortykkede ender, der hænger ved skuldrene. Det er de såkaldte *torques* - oprindeligt var det keltiske halsringe, taget fra overvundne fjender (fig. 15) (Maxfield 1981:86 ff.). Romerne bar dem ikke om halsen, men netop hængende på brystet. De blev normalt uddelt i par, men kunne også gives enkeltvis, og et enkelt brakteatpræg viser netop en sådan åben ring med fortykkede ender, båret på brystet (fig. 16). I løbet af yngre romertid-folke-

Fig. 14: Mindesten over Marcus Caelius Lembo. Efter Webster 1969 Plate VI.

Cenotaph to the centurion Marcus Caelius Lembo, who was killed in the Varus disaster of AD 9. He is shown with his military decorations: An oak crown, two torques hanging from his shoulders, a set of phalerae on his breast, and an armband on each wrist. After Webster 1969 Plate VI.

vandringstid ser det ud til, at germanerne udformer deres egne værdighedstegn, hvad der sikkert også har forbindelse med de kendte germanske kongerigers opståen: Goternes, frankernes osv.

Fra 6.-7. årh. kan man nævne ringsværdene, som Heiko Steuer mener blev tildelt fyrstens udvalgte krigere, altså en slags hird, som tegn på deres trokabsforhold til ham. De udsmykkede pragthjelme kan have haft en lignende rolle (Steuer 1987). I Danmark kender vi 4 løse sværdfæstinger af guld fra Gudme-egnen, hvor der også er fundet et par simplere af bronze (Thrane i: Hauck (red.) 1991; den ene er afb. Thrane 1987 fig. 7:511); og så er der sværdet fra Kyndby med komplet ringfæste.

I rige grave fra yngre romertid og folkevandringstid optræder nogle typer armringer, der tolkes som værdighedstegn. Joachim Werner ser ormhovedringene - specielt de svære armringer - som kendetegn for hirdmænd, mens de glatte Kolbenarmringe med fortykkede ender skulle være

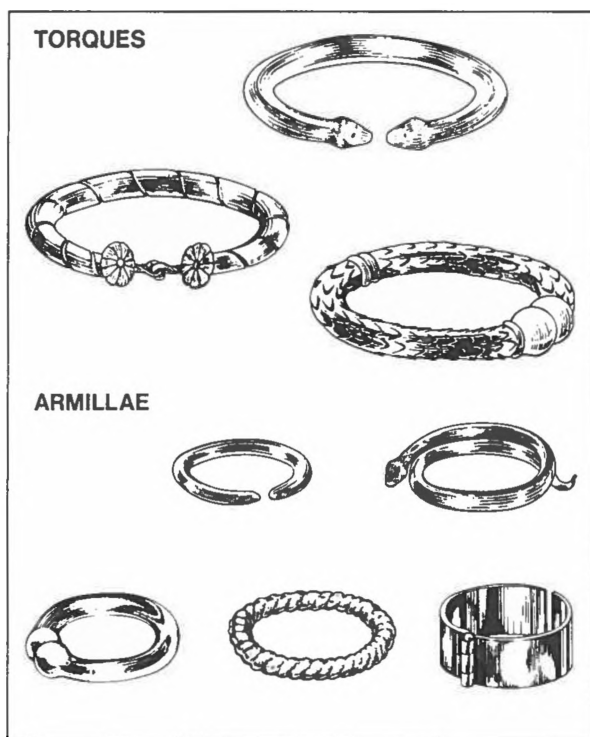

Fig. 15: Rekonstruktionstegninger af torques (halsringe) og armillae (armringe) uddelt som militære udmærkelser, efter fremstillinger på romerske gravsten. Efter Maxfield 1981.

Torques and armlets (armillae), used as Roman military decorations, as shown on memorial stones. After Maxfield 1981.

forbeholdt medlemmer af en kongeæt (Werner 1980; Hauck 1985). Der var en Kolbenarmring i Childerich-graven, og herhjemme har vi blandt andet en fra de rige grave ved Himlingøje og 2 i Broholmfundet, foruden en stump i Thorsbjerg mosefund (Katalog: se Kyhlberg 1986:118 ff.); også ormhoved-armringe findes i Himlingøje og Thorsbjerg, og der er fundet fragmenter på Møllegårdsmarken (Thrane i: Hauck (red.) 1991). Om rangforskellen mellem Kolben- og ormhovedringe kan stilles så skarpt op som Werner gør det er en anden sag (Steuer 1982:247 ff.). Det er måske værd at nævne, at også armringe (armillae) indgik blandt de romerske militære udmærkelser, og at både torques og armillae kunne være åbne ringe med fortykkede eller dyrehovedformede ender (fig. 15). Werner ser da også armillae som direkte forbilleder for de germanske ormhovedringe (1980:24 ff.) Kent Andersson oplyste på symposiet, at ingen af de nordiske ormhoved-armringe viser slid eller andre spor af brug, heller ikke de gravfundne. Det må vel betyde, at de ikke blev brugt som almindelige smykker. Er de bevarede eksemplarer fremstillet specielt til gravlæggelse eller ofring, eller blev de kun båret/vist frem ved særlige lejligheder, ligesom romerske soldater kun bar deres dekorationer ved parader og lignende?

Fig. 16: A-brakteat fra Gummersmark-fundet, Præstø amt (Mack. Pl. 4:4; IK 299). 2:1. Foto: MA.

Gold bracteate from the Gummersmark hoard, Zealand. The figure is shown in armour with one torque hanging on his breast. (Mack. Pl. 4:4; IK 299). 2:1. Photo: MA.

Også fibler har kunnet tjene som værdigheds-tegn. Det gælder i hvert fald løgknopfiblerne, der f.eks. bæres af Justinians ledsagere på fig. 4, og som ligeledes blev overtaget af germanerne fra romerne (Steuer 1982:245 ff.). En løgknopfibel af guld indgik f.eks. i Childerichs gravudstyr.

Man har fremhævet hird-systemets betydning for de fremvoksende germanske høvdinge- og kongedømmer (eks. Hedeager 1987:132 f.; 1988a: 249 ff.). Vi må gå ud fra, at slægten har haft stor betydning for det enkelte jernaldermenneske: Det var her man hørte til, og i nødsituationer kunne man få hjælp og støtte hos sine slægtninge. Men under de urolige forhold i ældre jernalder og folkevandringstid opstod der tilsyneladende en klasse af professionelle krigere, der var knyttet til en stormand i et personligt troskabsforhold uden at være i slægt med ham - altså i stil med Rolf Krake og hans kæmper, som vi kender dem fra sagaerne. Et sådant krigerhierarki må både have haft behov for at markere sig over for omverdenen og for at opretholde en intern hakkeorden. Det har de kunnet gøre med håndgribelige tegn som armringe, hjelme, pragtsværd osv., og naturligvis også ved ritualer, som vi ikke kan spore. Og som sagt må det også have været meningsfuldt for denne verdens mægtige at fremhæve gudernes fyrste på bekostning af de andre guder, sådan som vi åbenbart ser det på brakteaterne. Det kunne jo være et eksempel til efterfølgelse.

Overklassens kulturforbindelser

Det kan naturligvis diskuteres om de forskellige "værdighedstegn" har samme betydning i Norden som i de sydligere germanske riger, men igen må vi regne med, at man ikke blot har kendt og hjem-

bragt tingene, men også kendt deres formål, selv om man utvivlsomt også har tilpasset dem til sine egne betingelser. Og tingene selv, de håndgribelige genstande, er i hvert fald vandret på kryds og tværs mellem Norden og det øvrige Europa. Det kan vi se på importen i al almindelighed, eller vi kan se det på de forskelligartede importsager, der i de seneste år er dukket op i Gudme-området (se f.eks. Thrane 1987; og kortet Vang Petersen 1988a: 50). Vi kan også se det på udbredelsen af brakteaterne, der jo er gået den modsatte vej (det nyeste kort er Hauck 1986:507). Fra Skandinavien er de spredt dels til England, dels jævnt ned over Kontinentet helt til Ungarn. Og man har fremstillet brakteater af nordisk type lokalt både i England og på Kontinentet; det kan vi se i flere tilfælde. Der er for eksempel flere engelske brakteater, der er af sølv, hvad der er utænkeligt i Norden; og vægtfordelingen af de mellemeuropæiske guldbrakteater er også påfaldende anderledes end i Skandinavien (Axboe & Hauck 1985:101 f.). Det må vise, at man ikke kun har modtaget brakteaterne som eksotiske mærkværdigheder, men at der også har været et behov for dem, og at man har forstået både teknikken og de tilhørende forestillinger godt nok til at lave nye.

Også inden for det skandinaviske kerneområde kan brakteaterne fortælle om en livlig udveksling af genstande og ideer - og ideer har jo som regel to ben at gå på, så det er mennesker, der har været i kontakt på kryds og tværs. Vi kan først se på de tilfælde, hvor stempelidentiske brakteater optræder i forskellige fund (fig. 17). Stempelkoblinger på Fyn og Gotland er ikke tegnet ind af pladsmæssige grunde, men begge steder holder de sig inden for øen. Også de andre stempelkoblinger holder sig gennemgående inden for deres eget landskab; dog med længere forbindelser langs kysterne, og endelig er der den meget lange kobling mellem en brakteat fra Madla i Rogaland, 2 fra Hult i Västergötland og en brakteat, der skal være fundet på Gotland (Mack. Pl. 13:7; IK 283,1-3). Det falder i øjnene, at Jylland her optræder som eet landskab. Stempelkoblingerne registrerer ikke den tvedeling, som Jytte Ringtved har påvist i keramik og gravfund (Ringtved 1988a), og de forbinder de tre store hovedgrupper af brakteatdepoter (Himmerland; Viborg-Silkeborg-Randers; Esbjerg-Ribe-Kolding), som ifølge John Hines respekterer hans (lidt anderledes) regionale opdeling af Jylland i romersk jernalder (Hines 1989a fig. 2). Ser man på andre detaljer ved brakteaterne som udformningen af borter, rande og øskner, så kan man derimod godt finde forskelle mellem Nord- og Sydjylland (Axboe 1982:31-54). Selv om stempelkoblingerne slører eventuelle lokalforskelle, så

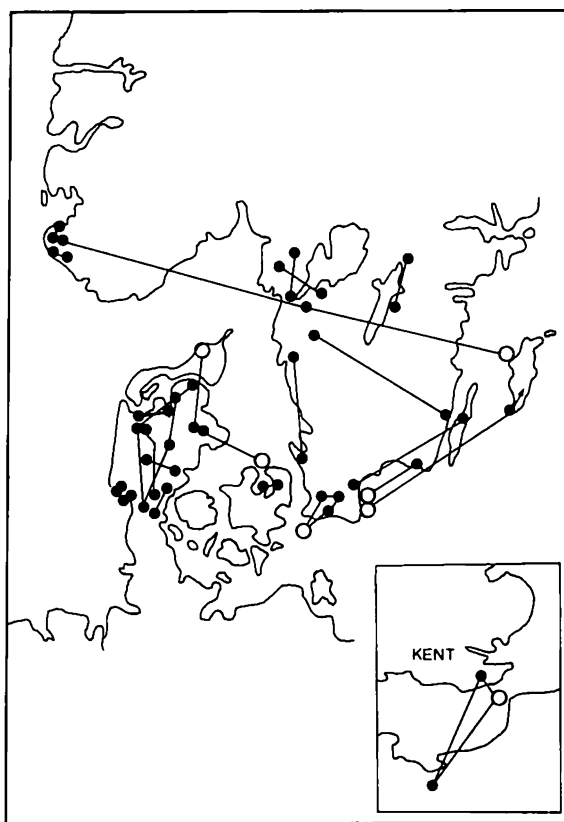

Fig. 17: Sammenkoblinger af brakteatfund ved hjælp af stempel- og punselidentitet (fund på Fyn og Gotland ikke medtaget). Åben signatur betegner usikkert findested. Omtegnet efter Hauck 1987b.

Die- and punch-linked bracteates. Links within Gotland are not shown, for Funen see fig. 18. Uncertain findplaces are marked by open symbols. Redrawn after Hauck 1987b.

behøver det egentlig ikke at sige noget om, hvorvidt disse lokalgrupper har svaret til en eller anden form for politiske enheder på dette tidspunkt. For selv om f.eks. keramiske lokalgrupper på et tidspunkt kan have afspejlet stammeområder eller lignende, så har de sikkert beholdt deres særpræg, længe efter at de politiske forhold var ændret. Der er ingen grund til at tro, at en samling til et større rige umiddelbart skulle påvirke de lokale pottemageres afsætningsmuligheder eller ændre den almindelige bondebefolknings dragt, tro eller gravskik. Også både økonomiske og religiøse tyngdepunkter kan have fortsat relativt uberørt. På den anden side kan guldsmykker netop have bevæget sig uden for lokalområderne som gaver, ved ægteskaber, ved religiøse fester eller via vandrende håndværkere.

På Fyn holder stempelkoblingerne sig som nævnt pænt inden for øen; de er vist med optrukne linier på kortet fig. 18. De to tyngdepunkter omkring Odense og Gudme-Lundeborg knyttes sammen af flere stempelkoblinger (vs. Hines 1989a fig.

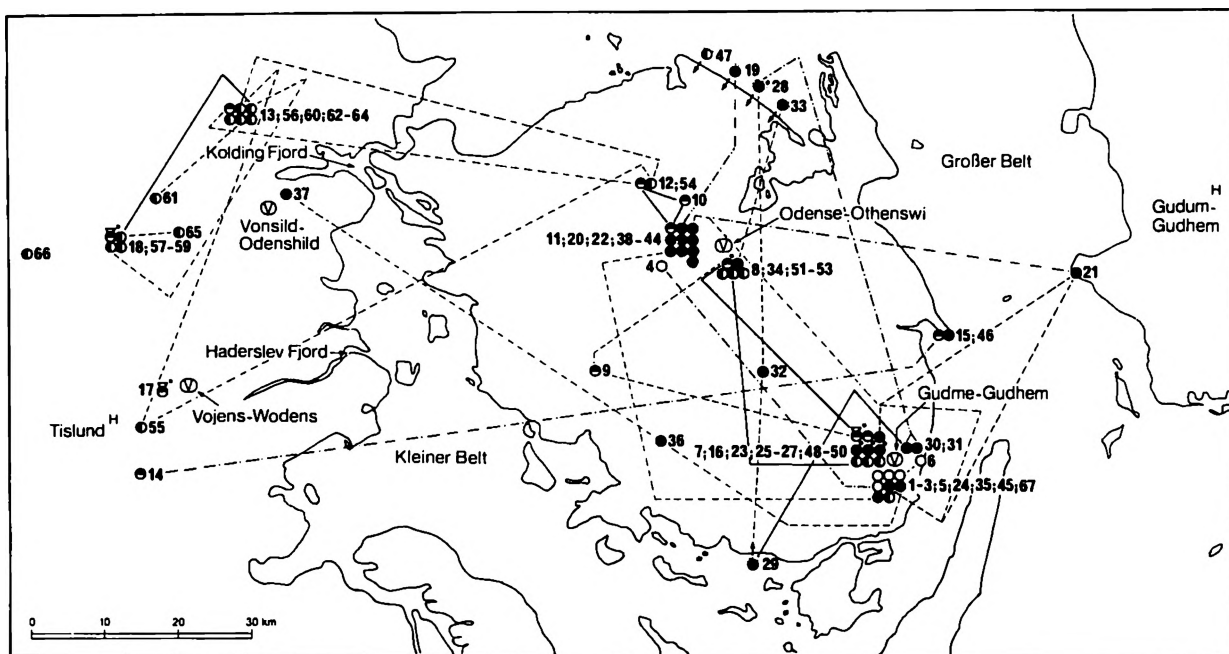

Fig. 18: Kort over stempel- og motivkoblinger mellem og fra fynske brakteater. Efter Hauck 1987b.

The gold bracteates of Funen and their contacts. Die-links are shown by full lines, closely related motives by dotted lines. The numerous connections to finds outside the mapped area are not included. After Hauck 1987b.

Fig. 19: C-brakteat fra Gummersmark-fundet, Præstø amt (Mack. Pl. 6:20; IK 300). 2:1. Foto: MA.

C-bracteate from the Gummersmark hoard, Zealand. Closely related to the Funen bracteate fig. 9, including a shortened/garbled version of the houaR-inscription. (Mack Pl. 6:20; IK 300). 2:1. Photo: MA.

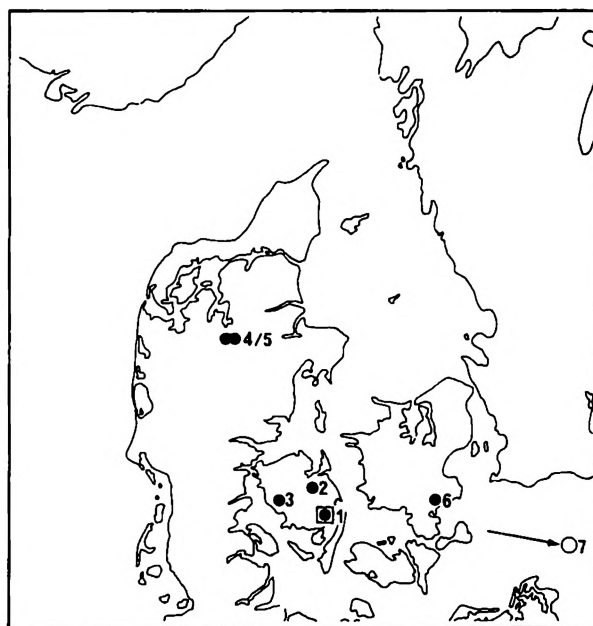

Fig. 20: Fund af "Dreigötter"-brakteater (se fig. 11). Efter Hauck 1987b.

Finds of bracteates showing "Balder's death", cfr. fig. 11. After Hauck 1987b.

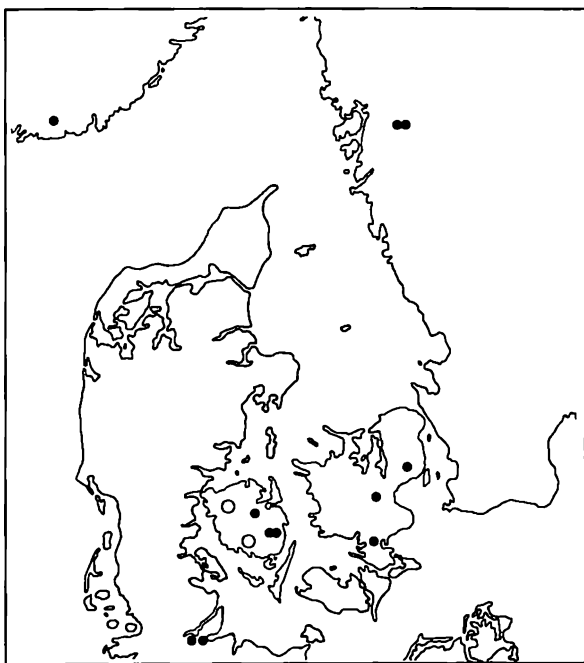

Fig. 21: Fund af C-brakteater med diadem og flettet hår. Åben signatur betegner usikkert findested. Omtegnet efter Hauck 1987b.

Finds of C-bracteates where the man's head combines diadem and plait, cfr. fig. 9. Uncertain findplaces are marked by open symbols. Redrawn after Hauck 1987b.

2). Også her bliver forholdene meget mere komplicerede, hvis man inddrager flere detaljer. De stiplede linier markerer præg som i form eller indhold er nært beslægtede (Hauck 1987b). De fynske fundkoncentrationer bliver knyttet endnu tættere sammen, og samtidig går netværket nu uden for Fyn. Kortet her tager endda slet ikke hensyn til forbindelser med brakteater uden for kortets område: Den sjællandske brakteat fra Halsskov Overdrev, der er taget med på kortet (Mack. Pl. 10:1; IK 70), er f.eks. meget karakteristisk og meget nært beslægtet med to brakteater fra Sjöändan i Bohuslän (Mack. Pl. 10:2; IK 159). 7 stempelidentiske C-brakteater fra Bolbro ved Odense (Mack. Pl. 9:5; IK 30) er så lig en brakteat fra Åkarp i Skåne (Axboe 1982 Pl. VII:238/2; IK 4), at Mackeprang mente, de alle var præget med samme stempel. Den store Fynsbrakteat med "houaR"-indskriften (fig. 9) er nært beslægtet med en brakteat i Gummersmark-fundet på Midsjælland (fig. 19), der også prøver at efterligne runeindskrifterne.

Og sådan kan man blive ved. Vi kan se på Haucks "Dreigötter-Brakteaten" - den gruppe, der tolkes som Balders død (fig. 11). Motivet er meget karakteristisk og står på sin vis isoleret i brakteat-materialet (fig. 20). Det optræder på stempelidentiske stykker i Gudme II-fundet (Axboe 1985; Ax-

boe 1987; IK Bind 3 Nr. 51,3) og i Killerup ved Odense (Mack. Pl. 6:12; IK 51,2), og yderligere er der et beslægtet stykke fra Gummerup på Sydfyn (Axboe 1982 Pl. II:52a; IK 66). Uden for Fyn har vi et fund i Viborg amt (Mack. Pl. 6:13; IK 165), fig. 11 fra Østsjælland (Mack. Pl. 6:11; IK 51,1), og så et der formodentlig stammer fra Ukraine (Mack. Pl. 6:16; Axboe 1982:86 nr. 337; IK 20). Tager vi C-brakteaterne med fletning og diadem, altså den kombination vi så på den store Fyns-brakteat (fig. 9), så finder vi igen et tyngdepunkt på Fyn (fig. 21); dels fordi flere stykker er fundet her, dels fordi de viser særlig rigt udformede varianter af motivet.

Dette kan jo tolkes, som om disse motiver er udviklet på Fyn og udbredt herfra - naturligvis sammen med deres ideindhold, og det er blandt Haucks argumenter for at Gudme-området ikke kun har været et økonomisk tyngdepunkt, men også et over-regionalt religiøst centrum. Men brakteaterne viser også, at Gudme ikke kan have været enerådende ved udformningen af brakteat-motiverne: For eksempel kendes D-brakteaterne næsten ikke fra Fyn og slet ikke fra Sjælland (se kortet Mack. s. 63).

En anden lille og karakteristisk gruppe viser en mandsbuste omgivet af 2 vildsvin - vildsvinene kan som regel kendes på, at de har børster ned langs ryggen (fig. 22). Udbredelsen ses på fig. 23, hvor de er markeret med udfyldte sorte punkter. De åbne cirkler markerer de andre brakteater, hvor der optræder 1-2 vildsvinelignende dyr. Til sammen ligger de fra Rogaland til Öland (Hauck

Fig. 22: A-brakteat fra Maen, Halland (Mack. Pl. 4:16; IK 120,1). 2:1. Foto: MA.

Gold bracteate from Maen, western Sweden, showing a man's head with two wild boars, characterized by the bristles on their backs (Mack. Pl. 4:16; IK 120,1). 2:1. Photo: MA..

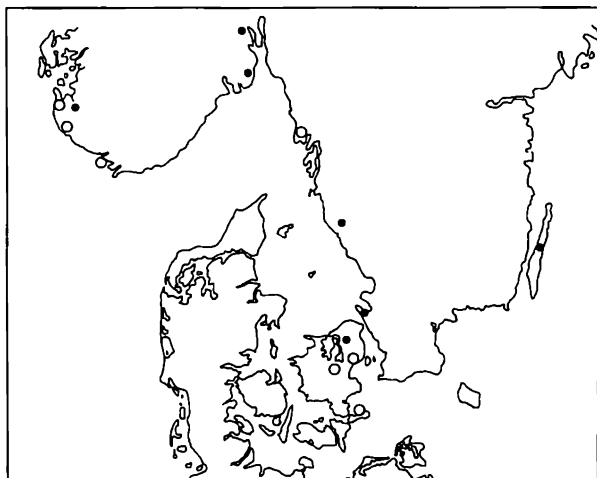

Fig. 23: Fund af brakteater med et mandshoved ledsaget af 2 vildsvin som på fig. 22 (lukket signatur) eller med andre kombinationer af mandshoved og vildsvin (åben signatur). Omtegnet efter Hauck 1981.

Gold bracteates with a male head accompanied by two wild boars as in fig. 22 (closed symbol) or with other combinations of a male head with 1-2 wild boars (open symbol) Redrawn after Hauck 1981.

1988b), og morsomt nok markerer de dels 3 af de 4 rigdomscentre, som Bjørn Myhre har udskilt i Syd Norge (Myhre 1987, kort s. 179 og 181), dels de overnatningssteder, Crumlin-Pedersen har foreslået for den første del af Ottars sejlroute omkring år 900 fra Norge til Sjælland (Crumlin-Pedersen 1983, kort s. 36). Det skal man naturligvis ikke tage for håndfast på, men denne gruppe brakteater kan alligevel være med til at demonstrere forbindelser over lange afstande og at understrege betydningen af kystruterne i den sammenhæng. Samtidig er det en gruppe, der ikke viser tilknytning til Fyn, og altså endnu et eksempel på at "den teologiske kommission" i Gudme ikke har bestemt alt.

Man kan sagtens komme med flere eksempler, både på ret lokale grupper og på klare kontakter over store afstande. Det er ikke enestående for brakteaterne; man kan for eksempel finde lignende kontakter for de store relieffibler, der jo også hører hjemme i et højprestige-miljø. Men indtrykket af livlige forbindelser er nok særlig intenst for brakteaterne på grund af deres store antal - vi kender i alt omkring 900 brakteater - og måske også af kronologiske grunde. Folkevandringstiden/ældre germanertid ser jo ud til at blive kortere og kortere: Ulla Lund Hansen er nu tilbøjelig til at sætte overgangen til yngre germanertid/vendeltid omkring 520/530 e.Kr. og at snævre gulddepoterne - og dermed en stor del af brakteaterne - ind til perioden ca. 450-500 e.Kr. (Lund Hansen i: Hauck (red.) 1991). Det er kun ca. 2 generationer, og det vil sige, at impulserne skal have bredt sig hurtigt.

Det gælder selve ideen med at lave brakteater, og det gælder også nye ideer med hensyn til motiverne form og indhold. Der er ikke plads til ret mange guldsmede, der mere eller mindre bevidstlöst blot lavede brakteater, som de havde lært det af deres fædre; de fleste må have fulgt med i, hvad der foregik i resten af Norden.

Religion og politik

Hvis vi skal prøve at samle lidt op, så befinder vi os med brakteaterne klart i et overklasse-miljø. Det giver sig selv, når de er lavet af guld, og det fremgår lige så tydeligt af de fund, de optræder i. Jeg går ud fra som givet, at brakteaterne har haft en magisk funktion som amuletter - i kraft af de billeder, runeindskrifter og bitegn, der optræder på dem - sammen med deres værdi som smykker og statussymboler. Det vil sige, at en tolkning af deres motiver vil bidrage til forståelsen af brakteatbærernes religiøse forestillinger.

Også i Nordens folkevandringstid må religion og politisk magt have været uløseligt sammenvævet, ganske som de var det i Romerriget og i middelalderen; og for mig at se kan brakteaterne netop også illustrere politiske ideer, nemlig ved den gentagne brug af herskersymboler. Og brakteaterne viser hvordan man var overlegen nok til at optage og udnytte de romerske impulser til egne formål.

Med deres forskelligartede geografiske spredninger viser motiverne livlige kontakter og udvekslinger af ideer inden for eliten, både over korte og lange afstande. Sådanne kontakter forudsætter i sig selv organiserede forhold; ganske som vej-anlæg, sejlads osv. ville være uden mening, hvis man risikerede livet ved at begive sig ind i nabo-sognet. Vi ved intet om den politiske opdeling af Norden i folkevandringstid. Der må have været fuld gang i den proces, der resulterede i de tre riger, vi møder i vikingetid og videre op i middelalderen: Danmark, Norge og Sverige. Men vi ved ikke, hvor store enhederne var i 400-tallet, om Danmark var delt i flere "riger" eller om det allerede var samlet under een "konge", og vi ved heller ikke, hvilken magt eventuelle (små)konger eller høvdinger egentlig kunne udøve (jvf. Näsman 1988a:126f., 131-36).

I brakteaternes billeder har vi et udtryk for en forestillingsverden hos de grupper i samfundet, der førte an i den religiøse og politiske udvikling. De passer godt ind i en periode, hvor nogle ønskede at koncentrere og demonstrere magt, ved deres fokusering på Odin, som jo både var krigsgud og magiens og kundskabens gud - to meget vigtige felter at demonstrere sin indflydelse på. Og natur-

ligvis også simpelthen qua deres materiale: At bære, bortskænke og ofre guld har været vigtige prestigeskabende faktorer i en sådan "konkurrence-situation" (Hines 1989a), som folkevandringstidens elite befandt sig i. Jeg vil ikke sætte etiketter på denne elite, om dens ledere skal kaldes "konger", "småkonger", "Sakralkönige" eller "høvdinge", og jeg vil heller ikke pege på hverken centre eller "riger". Med Gudme/Lundeborg-området og Odense-området, der set fra en brakteatsynsvinkel er knyttet tæt sammen, kan vi utvivlsomt regne med en centerfunktion på Fyn. Hvor langt dette centers politiske magt har strakt sig er svært at sige. Crumlin-Pedersen har peget på den mulighed, at tilbagevendende religiøse fester, som de offerfester Tacitus nævner i Germania kap. 40 eller dem vi senere kender i Lejre og Uppsala, har kun-

net samle folk fra et stort område og også fra stammer, der til daglig måske stod på en dårlig fod med hinanden. Herved kunne f.eks. Gudmes herskere få en religiøs og økonomisk indflydelse, der rakte langt videre end deres egentlige politiske og militære magt (Crumlin-Pedersen i: Hauck (red.) 1991). Dog: hvis vi skal dømme ud fra brakteaterne, må der have været flere centre i Norden.

Forkortelser - Abbreviations

IK: Axboe, M; Düwel K.; Hauck, K. & v. Padberg, L. 1985 ff.: Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. Münstersche Mittelalterschriften 24/1-3. München.

Mack: Mackeprang, M. B. 1952 : De nordiske Guldbrakteater. Jysk arkæologisk Selskabs Skrifter 2. Århus.

Summary

Gold and gods in the Migration Period

Bracteates as a source of information on political/religious conditions

For centuries the Roman empire exerted influence on Germania libera, including Scandinavia. We find this influence manifested in many different material ways - as imported luxuries like glass and bronze vessels as well as in the style of locally made pottery and brooches. But the Roman influence reached further than to strange imported objects being admired and humbly imitated by local artisans. Through the centuries it must have affected social life and the way of thinking. The aim of this paper is to demonstrate how this influence is reflected by the gold bracteates.

One possible way of romanizing particular families may have been service in the Roman armies. While only Roman citizens could join the legions, the auxiliary forces were open to non-citizens and foreigners. Through their 20-25 years of service these would acquire knowledge of Latin, of Roman crafts and the use of money, of Roman society and religion, including the cult of the divine emperor; and on discharge they would achieve Roman citizenship, which would be inherited by their children. Thus their sons would be entitled to join the legions and get promoted there, even if they were born outside the Empire (Rausing 1987).

Hypothetical as it is, the idea of such "local Romans" in free Germania might be part of the explanation of the way a strong Roman influence was integrated into Scandinavian everyday life, just as the culture and religion of

Rome amalgamated with the culture of its provinces (fig. 1). Thus the Roman military decorations (phalerae) in the Thorsbjerg bog find had their Germanic additions, which show that they have been actively used outside the limes. The art and concept of writing was widely enough known and appreciated to have created a need for the use of script for indigenous purposes and thus lead to the invention and use of the runes. On Gotland bracteates were specially minted to be used as Charon's obols - these pieces were not supplied with rim or loop, and show no sign of wear (fig. 2). Also the stone masons who made the picture-stones and the elaborate kerbstones of the Gotlandic graves may have learned their trade with the Romans. And the Broskov road on Zealand looks like a copy of a Roman road.

The design of the Roman coins was part of a deliberate imperial propaganda. On the obverse the Emperor was shown with the symbols of his power - the laurel crown or later the diadem, both with ties at the neck and the diadem often with a magnificent jewel at the front (fig. 3, 12), and on his right shoulder a magnificent round brooch with pendant pearls (fig. 3, 4, 12). These symbols can be found on gold bracteates, more or less stylized - diadems on A-, B- and C-bracteates, brooches only on A-bracteates (fig. 5, 6, 9, 19, 22). There is, however, no reason to believe that the bracteate makers would propagate the glory of the emperor. They were merely using

established symbols of power to characterize a ruler, just as contemporary representations of Christ might use the symbols and postures of imperial propaganda (fig. 7-8). On the bracteate fig. 9 the Roman insignia are combined with long, plaited hair, which also is found on fig. 19 and on the seal-ring of Childeric, buried 481/482 (fig. 10). From written sources we know that long hair was a royal symbol to the Merovingians. With their runes, swastikas and other symbols, the representations of the gold bracteates have a definite magic and supernatural character. They are not likely to depict merely human rulers. One clue may be found in the runic inscription under the head of the animal in fig. 9, which reads "houaR" - "The High One", a name which in the Viking age was attributed to Odin, the lord of the gods. Much other evidence, too, points to Odin as the ruler represented on the A- and C-bracteates and most of the B-bracteates (Hauck 1988a).

But to the Vikings there were other gods besides Odin, and so it must have been in Migration Period Scandinavia too. The subject of the bracteate fig. 13 must be the myth of the god Tyr having his hand bitten off by the Fenris Wolf and a small group of B-bracteates seem to represent Balder's death (fig. 11). So the focus on Odin must reflect ideas of the leading classes who used the bracteates. They have been familiar with the concept of a ruler as well as of the symbolic language the Romans used to set off their deified emperor.

The use of insignia would have been known not only from Roman coins, but also from the decorations of the Roman army (fig. 14-15, cfr. fig. 16). One of the changes in Germanic society in the centuries AD seems to be the emergence of a specialized class of warriors, possibly serving as housecarls (*hird*) of war-lords or petty kings. Increasing social diversity would favour the use of badges of rank and honour, like bracelets, ring-swords, or elaborate helmets. And to the leaders of emerging polities it must have been extremely sensible to project their own aspirations into the sphere of the gods: the

cult of the Lord of Asgard, master of war and magic, would legitimate their own worldly ideals and ambitions of power. In fact many Anglo-Saxon and Viking royal families claimed Odin as their ancestor.

The bracteates also demonstrate a lively exchange of objects and ideas both inside Scandinavia and with England and the Continent. Bracteates of Scandinavian type and local imitations are found from Yorkshire to east central Europe. Die-links and motif-links establish a close net of contacts (fig. 17-19), which of course is only a reflection of social, religious, and commercial relations. Both the bracteates and the ideas attached to them must have spread rapidly if the period of gold hoarding was only about two generations, as proposed by Ulla Lund Hansen (in Hauck 1991).

Some groups of bracteates seem to centre in the Gudme-area, where both finds and place-names point to a religious and political center (fig. 18, 20, 21). But other types have no relation to Gudme, such as the D-bracteates with their north-westerly distribution, or the type fig. 22, the coastal distribution of which brings the route of Ohthere/Ottar c. AD 900 to mind and stresses the importance of sea travel. And like the D-bracteates and other groups they point to other religious and political centres than the Gudme area.

Just as in the Middle Ages politics and religion will have been inseparably mingled in Migration Period Scandinavia. This is reflected by the gold bracteates, which combine the prestige-loaded gold with religious ideas. As objects they demonstrate the brisk and far-reaching relations of the élite, contacts which, like road and sea travel, implies a society with reasonably safe and controlled conditions. Their use of Roman symbols of power attests the familiarity of this élite with aspects of Roman society, and their ability to adapt this knowledge to their own conditions and purposes. They fit well into a period where some people strived to acquire and consolidate political power, showing the transference of such ideals to the religious sphere.

Litteratur

- Acsádi, G. & Nemeskéri J. 1970: *History of Human Life Span and Mortality*. Budapest.
- Albrectsen, E. 1954: *Fynske Jernaldergrave I. Førromersk jernalder*. København.
- Albrectsen, E. 1956: *Fynske Jernaldergrave II. Ældre romersk jernalder*. København.
- Albrectsen, E. 1960: *Fynske Guldfund*. Fynske Studier III. Odense.
- Albrectsen, E. 1968: *Fynske Jernaldergrave III. Yngre romersk jernalder*. Fynske Studier VII. Odense.
- Albrectsen, E. 1971: *Fynske Jernaldergrave IV, 1-2. Gravpladsen på Møllegårdsmarken ved Broholm*. Fynske Studier IX. Odense.
- Albrectsen, E. 1973: *Fynske Jernaldergrave V. Nye Fund*. Fynske Studier X. Odense.
- Albrectsen, E. 1974: *Fyn i oldtiden*. Odense University Studies in History and Social Sciences. Vol. 20. Odense.
- Albrethsen, S. E. 1986: Starup Skole. *Arkæologiske udgravninger i Danmark* 1985.
- Alkærsig, S. 1932a: Oldtidsjærn i Kirkegårdsdigerne. *Fra Ribe Amt*, bd. 8, 1932-35.
- Alkærsig, S. 1932b: Efterskrift til Oldtidsjærn i Ribe Amt. *Fra Ribe Amt*, bd. 8, 1932-35.
- Almgren, O. 1923: *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und slawischen Formen*. Mannus Bibliothek. Zweite Auflage. Leipzig.
- Almgren, B. 1955: *Bronsnicklar och djurornamentik*. Uppsala.
- Almgren, O. & Nerman, B. 1914-1923: *Die ältere Eisenzeit Gotlands*. Stockholm.
- Ambrosiani, B. 1958: Darsgårdekomplekset. En preliminär rapport. *Fornvännen* 53.
- Ambrosiani, B. 1964: *Fornlämningar och bebyggelse*. Uppsala.
- Ambrosiani, B. 1973: Gravbegreppet i grävningssstatistikken. *Tor* 1972-73.
- Ambrosiani, B. 1985: Aristocratic graves and manors in early medieval Sweden. Backe, M. et al. (red.): *In honorem Evert Baudou*. Archaeology and environment 4. Umeå.
- Ammerman, A. J. 1989: Population Studies and the Archaeologist. *Norwegian Archaeological Review*, vol. 22, No. 2.
- Andersen, A. H.; Kaul, F. & Voss, O. 1987: Danmarks ældste jernudvindingsovn. Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat (red.): *Danmarks længste udgravning*. København.
- Andersen, H. 1956: Afsked med ådalen. *Kuml* 1956.
- Andersen, H. H.; Madsen, H. J. & Voss, O. 1976: *Danevirke*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XIII. København.
- Andersen, N. H. 1975: Sarup. Et befæstet neolitisk anlæg på Sydvestfyn. *Kuml* 1973-74.
- Andersen, S. W. & Rieck, F. 1984: Møllemarken. A Settlement of the Fourth/Fifth Centuries A.D. at Løgumkloster, South Jutland. *Journal of Danish Archaeology* 3.
- Andersson, G. & Dunér, I. 1987: *Gravhågnader i östra Mälardalen. Funktionsdiskussion och jämförande analys*. Seminarieuppsats. Institutionen för arkeologi, särskilt nordeuropeisk, Stockholm.
- Andersson, K. 1977: *Hälsinglands fornborgar*. Seminarieuppsats. Institutionen för nordeuropeisk arkeologi, Umeå.
- Andersson, K. 1984: *Guldfingerringar med infattade stenar från romersk järnålder*. D-uppsats. Institutionen för arkeologi, Uppsala.
- Andersson, K. 1985: Intellectuell import eller romersk dona? *Tor* 20.
- Andersson, K. 1986a: Ett märkligt västgötskt guldfynd från yngre romersk järnålder. *Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift* 1986.
- Andersson, K. 1986b: Nytt ljus över ett gammalt fynd. *Fjöltnir*. Medlemstidning för arkeologiska föreningen Fjöltnir, Uppsala, 1986:3.
- Andersson, K. 1987a: Intellectuell import eller romersk dona? Ett tillägg. *Tor* 21.
- Andersson, K. 1987b: Några exempel på verkstadstraditioner under äldre romersk tid. *Tor* 21.
- Andersson, K. 1989: Curle-pärlean - en gotländsk guldbleckspärlean på villovägar. *Gotländskt arkiv*, vol. 61.
- Andersson, K. i tryk: *Katalog över den romerska järnålderns nordiska guldfynd*.
- André, A. 1983: Städer och kungamakt - en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. *Scandia* Bd. 49/1.
- André, A. 1987: Avgränsning eller tillhörighet? - olika principer för social organisation. Kristiansen, K. (red.): *Rapport fra den første nordiske TAG-konference i Helsingør, 15.- 17. november 1985*.
- Angus, N. S. et al. 1962: The Iron Nails from the Roman legionary Fortresses at Inchtuthil, Perthshire. *Journal of The Iron and Steel Institute*.
- Appelgren, K. & Engström, J. 1989a: Datering av vällen på Gotthemshammar - medeltid eller stenålder? *Tor* 22.
- Appelgren, K. & Engström, J. 1989b: Gotthemshammar - en neolitisk kultplats. *Gotländskt Arkiv*, vol. 61.
- Arbman, H. 1939: *Birka. Sveriges äldsta handelsstad*. Från forntid och medeltid, nr. 1. Stockholm.
- Arbman, H. 1950: Verroterie Cloisonnée et Filigrane. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*.
- Arne, T. J. 1903-05: *Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad*.
- Arne, T. J. 1919: Den senare förromerska järnåldern i Sverige. *Fornvännen* 14.
- Arrhenius, B. 1972: Die Bedeutung der Verbindungen mit Osteuropa für das Aufblühen der nordischen polychromen Goldschmiedekunst. Hagberg, U. E. (red.): *Studia Gotica. Die eisenzeitlichen Verbindungen zwischen Schweden und Südosteuropa*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Antikvariska serien 25.
- Arrhenius, B. 1975: Die technischen Voraussetzungen für die Entwicklung der germanischen Tierornamentik. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 9.
- Arrhenius, B. 1985: *Merovingian garnet jewellery, emergence and social implications*. Stockholm.
- Arwidsson, G. 1948: Valgårde - Fullerö. *Tor* 1948.
- Arwidsson, G. 1954: *Valsgårde 8*. Uppsala.
- Arwidsson, G. 1984: *Guldsätten från Burs i Kallunge*. *Gotländskt arkiv*, 56.
- Ashbee, P. & Cornwall, I. W. 1961: An Experiment in Field Archaeology. *Antiquity* 35.
- Asschenfeldt-Frederiksen (Birkebæk), C. 1952: *Jernalderfundet ved Ris-Tebstrup Skole i Ousted sogn*. *Østjysk Hjemstavn* 17.
- Axboe, M. 1975: A non-stylistic Approach to the Gold Bracteates. *Norwegian Archaeological Review* 8.
- Axboe, M. 1982: The Scandinavian Gold Bracteates. Studies on their manufacture and regional variations. With a supplement to the catalogue of Mogens B. Mackeprang. *Acta Archaeologica* 52, 1981.

- Axboe, M. 1985: Brakteaterne fra Gudme II. *Gudme-problemer. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet*, nr. 33.
- Axboe, M. 1987: Die Brakteaten von Gudme II. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Axboe, M. 1988: Probleme der Brakteatenherstellung. Eine Übersicht über die Forschung. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 22.
- Axboe, M.; Düwel, K.; Hauck, K. & v. Padberg, L. 1985 ff.: *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. Münstersche Mittelalterschriften* 24, 1-3. München.
- Axboe, M. & Hauck, K. 1985: Hohenmemmingen-B, ein Schlüsselstück der Brakteatenikonographie. Zur Ikonologie der Goldbrakteaten XXI. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 19.
- Bagøien, A. A. 1978: Jernteknologi i Skandinavien. Økonomisk og kulturell betydning. *Viking* 41.
- Bakka, E. 1981: Scandinavian-type Gold Bracteates in Kentish and Continental Grave Finds. Evison, V. I. (red.): *Angles, Saxons, and Jutes. Essays presented to J. N. L. Myres*. Oxford.
- Balling, J. 1963: De romerske møntfund fra Jylland. *Nordisk numismatisk årsskrift* 1962.
- Balling, J. 1967: De romerske møntfund fra Skåne, Halland og Blekinge. *Nordisk numismatisk årsskrift* 1966.
- Baudou, E. 1968: Forntida bebyggelse i Ångermanlands kustland. *Arkiv för norrländsk hembygdsforskning* 17.
- Baudou, E. 1974: Hälsinglands forntid. *Hälsingland 1974. Allhems landskapsböcker*. Malmö.
- Baudou, E. 1977: Den förhistoriska fångstkulturen i Västernorrland. *Västernorrlands förhistoria*. Härnösand.
- Baudou, E. 1981: Tunaborg: Tillflyktsborg eller herresäte. Skoglund, G. (red.): *Gårdar, borgar och hamnar i det äldsta Hälsingland*. Hudiksvall.
- Baudou, E. 1987a: Fanns en fast bygd i Österbotten under vikingatiden och korstågstiden? *Studia Archaeologica Ostrobotniensia* 1987.
- Baudou, E. 1987b: Bilder från ett gravfält: Lågpeltkangas i Vörå. *Studia Archaeologica Ostrobotniensia* 1987.
- Baudou, E. 1987c: Kontakter i Bottenviken från förhistorisk tid till tidig medeltid. *Bottnisk Kontakt* III. Jakobstad.
- Baudou, E. 1989: Hög - gård - helgedom i Mellannorrland under den äldre järnåldern. *Arkeologi i Norr* 2. Umeå.
- Becker, C. J. 1961: *Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland*. Nationalmuseets Skrifter VI. København.
- Becker, C. J. 1965: Ein früheisenzeitliches Dorf bei Grøntoft, Westjütland. *Acta Archaeologica* 36.
- Becker, C. J. 1970: Zur Frage der Eisenzeitliche Moorgefäße in Dänemark. Jankuhn, H. (red.): *Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa*.
- Beckmann, C. 1969: Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. *Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museums*, 26.
- Behm-Blancke, G. 1979: Trinkgaben und Trinkzeremonien im Totenkult der Völkerwanderungszeit. *Alt-Thüringen* XVI.
- Bendegard, C. 1983: Bulverket i Tingstäde träsk. Jansson, I. (red.): *Gutar och vikingar. Historia i fickformat*. Statens historiska museer. Stockholm 1983.
- Bendixen, K. 1972: Mønterne fra Dankirke. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Bennett, A. 1970: *Stämpelornamentik på gotländska och öländska arm- och halsringar med breda ändar från romersk järnålder per. V. Trebetygsuppsats*. Stockholms Universitet. Stencil. Stockholm.
- Bennett, A. 1987: *Graven. Religiös och social symbol. Strukturer i folkvandringstidens gravskick i Mälaramrådet*. Theses and Papers in North-European Archaeology 18. For en sammenfatning af afhandlingen se Bennett, A. 1988: *Graven. Religiös och social symbol*. Iregren, E. Jennbert, K. & Larsson, L. (red.): *Gravskick och gravdata*. University of Lund Institute of Archaeology Report Series No. 32.
- Beowulf: Översatt i originalets versmått av Björn Collinder. Stockholm 1983.
- Beskow Sjöberg, M. Se Sjöberg, M. Beskow
- Bielenin, K. 1976: Tidig järnframställning, Polen. Kaelas, L. (red.): *När järnet kom*. Göteborg.
- Bielenin, K. 1978: Der frühgeschichtliche Eisenerzbergbau in Rudki im Swietokryskie -(Heilig-Kreutz)- Gebirge. *Eisen & Archæologie. Eisenerzbergbau und -verhüttung vor 2000 Jahren in der VR Polen*. Deutsches Bergbau-Museum. Bochum.
- Binderup, M. 1991: Eksempel på metodstudie: Landskabs- og kystudviklingen i det nordøstlige Himmerland. *Limfjordsprojektet. Rapport* nr. 2. Århus.
- Binford, S. R. & Binford, L. R. 1968: *New perspectives in archaeology*. Chicago.
- Biörnstad, M. 1962: Uppkomsten av den sydsvenska järnåldersbygden i Storsjöområdet. Sjorsjöbygden under vikingatid. *Jämtland och Härjedalens historia. Arkeologisk inledning*. Stockholm.
- Biörnstad, M. 1975: Norrland under yngre järnåldern - ett råvaru- och avsättningsområde. *Jakt och fiske. Nordiskt symposium om livet i en traditionell jägar- och fiskarmiljö från förhistorisk tid och fram till våra dagar*. Luleå.
- Boldsen, J. 1978: Liv og død i middelalderens Viborg. *Miv* 8.
- Boldsen, J. 1984: Palaeodemography of two Southern Scandinavian Medieval Communities. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum, New Series*, 5. 1983/84.
- Boldsen, J. 1988: Two Methods for reconstructing the empirical mortality profile. *Human Evolution*, vol. 3, No. 5.
- Boldsen, J. 1989: Vejen til byen - En skitse af de befolkningsmæssige relationer mellem land og by i det middelalderlige Jylland belyst ved skeletfund. *Land og by i middelalderen* 5-6. Horsens.
- Bolin, S. 1926: *Fyndene av Romerska Mynt i Det Fria Germanien*. Studier i romersk och äldre germansk Historia. Lund.
- Bona, I. 1979: *Die Archäologischen Denkmäler der Hunnen und der Hunnenzeit in Ungarn*. Spiegel der internationalen Hunnenforschung, Niebelungenlied.
- Bredsdorff, P. 1973: *Kortlægning og historiske studier. Et værktøj?* Skrifter udgivet af kulturhistorisk Afdeling Nr. 3. København.
- Breitenstein, N. 1943: De romerske møntfund fra Gudme herred. *Nordisk numismatisk årsskrift* 1942.
- Breitenstein, N. 1944: De romerske møntfund fra Fyen udenfor Gudme herred. *Nordisk numismatisk årsskrift* 1943.
- Breitenstein, N. 1946: De romerske møntfund fra Bornholm. *Nordisk numismatisk årsskrift* 1944.
- Breitenstein, N. 1948: De romerske møntfund fra den sjællandske øgruppe. *Nordisk numismatisk årsskrift* 1947.
- Brink, S. 1981: Namnet Hälsingland. *Namn och bygd*, vol. 69.
- Brink, S. 1988: Ett försök till rekonstruktion av en förkristen kultplats. *Mins* 28 (Ingemar Olsson 25. augusti 1988).
- Brink, S. 1990: *Sockenbildning och sockennamn. Studier i äldre territoriell indelning i Norden*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LVII. Studier till en svensk ortnamnsatlas utgivna av Thorsten Andersson. Uppsala.
- Brink, S. (i tryk): Har vi haft ett kultiskt *al i Norden? *Sakrale navne. Norna-rapport*.
- Broholm, H. C. 1960: *Kulturforbindelser mellem Danmark og Syden i ældre jernalder*. København.
- Brown, D. 1976: Bronze and Pewter. Strong, D. & Brown, D. (red.): *Roman Crafts*. London.
- Bruce-Mitford, R. 1983: *The Sutton Hoo Ship-Burial*, Vol. 3/1. London.
- Bruneaux, J.-L. 1984: Lieux de cult et pratiques rituelles des celtes. *Fornvännen* 3.
- Bruun, N. W. & Lund, A. A. 1974: *Tacitus Germania* I. Århus.
- Brøndsted, J. 1936: En himmerlandsk tilflugtsborg. *Fra Nationalmuseets arbejdsarkiv* 1936.
- Brøndsted, J. 1960: *Danmarks Oldtid III. Jernalderen*. København.

- Bunte, C. 1961: A New Bridle Find from Sösdala. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1960.
- Busch, R. (red.) 1987: *Von den Sachsen zur Hammaburg - Bilder aus Hamburgs Frühzeit*. Med bidrag fra R. Articus, R. Busch, H. Dreischer, F. Laux & W. Thieme. Neumünster.
- Byzanz und der christliche Osten. *Propyläen Kunstgeschichte*, Bd. 3. Berlin 1968.
- Bærendtz, F. J. 1904: Gravfältet vid Öfre Ålebäck. *Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Månatidsblad* 25, 1896-99.
- Bøe, Johs. 1927: Norsk gravguld fra ældre jernalder. *Bergens museums aarbok* (1926:3). *Historisk antikvarisk række*, 2.
- Bøe, Johs. 1931: *Jernalderens keramik i Norge*. Bergens museums skrifter 14.
- Bøe, Johs. 1942: Fra ledens fortid. *Viking*, 6.
- Böhme, H. W. 1974: *Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen Elben und Loire*. Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 19. München.
- Böhme, H. W. 1986: Das Ende der Römerherrschaft in Britannien und die angelsächsische Besiedlung Englands im 5. Jahrhundert. *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 33/2 1986.
- Böhner, K. 1989: Germanische Schwerter des 5./6. Jahrhunderts. *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 34/2, 1987.
- Callmer, J. 1982: Production site and market area. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*. 1981-1982.
- Callmer, J. 1987: En järnåldersplats vid Verkaåns mynning. *Skepparpåns museiförening bygdeshistorik*, nr. 1-2.
- Capelle, T. 1971: *Studien über elbgermanische Gräberfelder in der ausgehenden Latènezeit und der der älteren römischen Kaiserzeit*. Hildesheim.
- Carlsson, A. 1983: *Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid*. Stockholm Studies in Archaeology 5. Stockholm.
- Carlsson, D. 1979: Kulturlandskapets utveckling på Gotland. *En studie av jordbruks- och bebyggelseförändringar under järnåldern*. Kulturgeografiska institutionen, Stockholm universitet. *Meddelanden B* 39. Stockholm.
- Carpelan, C. 1980: Contacts in the Northern Baltic Region as shown by ceramics. *Fennoulgri & Slavi* 1978. Helsingin yliopiston arkeologian lait. Moniste n:o 22.
- Chadwick Hawkes, S. & Pollard, M. 1981: The Gold Bracteates from sixth Century Anglo-Saxon Graves in Kent, in the Light of a new Find from Finglesham. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 15.
- Chapman, R. & Randsborg, K. 1981: Approaches to the Archaeology of Death. Chapman, R., Kinnes, I. & Randsborg, K. (red.): *The Archaeology of Death*. Cambridge.
- Christensen, A. E. 1938: Danmarks befolkning og bebyggelse i middelalderen. *Nordisk Kultur* 2. Stockholm/Oslo/København.
- Christensen, A. E. 1969: *Vikingetidens Danmark*. København.
- Christensen, V. & Sørensen, J. Kousgård 1972: *Stednavne 1*. København.
- Christensen, W. 1968: *Myremalm. Dansk Natur - Dansk Skole*.
- Christlein, R. 1979: Die Alamannen. *Archäologie eines lebendigen Volkes*. Stuttgart. (2. reviderede udgave; 1. udgave 1978).
- Christophersen, A. 1988: Big chiefs and Buddhas in the heart of the Swedish homeland. Lundström, A. (red.): *Thirteen Studies on Helgö*. The Museum of National Antiquities, Stockholm Studies 7.
- Christoffersen, J. 1977: *Social stratifikation og mobilitet på Møllegårdsmarken*. Københavns Universitets prisopgave for 1977.
- Christoffersen, J. 1985: Møllegårdsmarken, gravpladsens struktur og varighed. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Christoffersen, J. 1987: Møllegårdsmarken - Struktur und Belegung eines Gräberfeldes. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Clareus, C. 1980: *Vapengravar från äldre järnålder i Mälarskapsen*. Trebetygsuppsats. Stockholm.
- Clarke, D. L. 1968: *Analytical archaeology*. London.
- Clausen, H. V. 1916: Studier over Danmarks oldtidsbebyggelse. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1916.
- Cleere, H. & Crossley, D. 1985: *The Iron Industry of the Weald*. Leicester.
- Coste, D. & Ritthaler, A. 1966: *Prokop: Vandalenkrieg. Gotenkrieg*. München.
- Crumlin-Pedersen, O. 1975: "Æ Lei" og "Margrethes bro". *Nord-slesvigske Museer*, vol. 2.
- Crumlin-Pedersen, O. 1983: Skibe, sejlads og ruter hos Ottar og Wulfstan. Lund, N. et al. (red.): *Ottar og Wulfstan. To rejsebeskrivelser fra vikingetiden*. Roskilde.
- Crumlin-Pedersen, O. 1985: Havne og søfart i romersk og germansk jernalder. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Crumlin-Pedersen, O. 1987: Häfen und Schifffahrt in der Römischen Kaiserzeit sowie in der Völkerwanderungs- und Merowingerzeit Dänemarks. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Dahl, S. 1942: *Torna och Bara. Studier i Skånes bebyggelse- och näringsgeografi före 1860*. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution, Avhandlingar VI. Lund.
- Damell, D. 1974: *Funderingar kring en fornborg. Uppland 1974. Årsbok för medlemmarna i Upplands fornminnesförening*.
- Dehn, T. 1982: Stavad. En jernalderboplads i Store Vildmose. *Antikvariske Studier* 5.
- Deichmann, F. W. 1958: Frühchristliche Bauten und Mosaiken von Ravenna. *Ravenna. Hauptstadt des Spätantiken Abendland*, Bd. III. Wiesbaden.
- Delbrück, H. 1908: *Das Altertum. Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. Erster Teil. Zweite neu durchgearbeitete vervollständigte Auflage*. Berlin.
- Dickinson, T. M. 1978: Post-Roman and Pagan Anglo-Saxon. *British Antiquity, 1977-78. The Archaeological Journal* vol. 135.
- Dictionary of Roman Coins*. London 1964.
- Dieck, A. 1958: Zur Geschichte der Moorleichenforschung und Moorleichenendeutung. *Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte*, Bd. 41/42.
- Donat, P. & Ullrich, H. 1971: Einwohnerzahlen und Siedlungsgrösse der Merowingerzeit. Ein methodischer Beitrag zur demographischen Rekonstruktion frühgeschichtlicher Bevölkerungen. *Zeitschrift für Archäologie*, Bd. 5.
- Doppelfeld, O. 1968: *Römisches und fränkisches Glas in Köln*. Köln.
- Dumézil, G. 1962: *De nordiska Gudarna*. Stockholm.
- Dumville, D. N. 1977: Kingship, Genealogies and Regal Lists. Sawyer, P. H. & Wood, I. N. (red.): *Early Medieval Kingship*. The School of History. Leeds.
- Duncan-Jones, R. 1974: *The Economy of the Roman Empire*. Cambridge.
- Düwel, K. 1988: Buchstabenmagie und Alphabetzauber. Zu den Inschriften der Goldbrakteaten und ihrer Funktion als Amulette. *Frühmittelalterliche Studien* 22.
- Edgren, B. 1978: Hässleby Borg. *Kalmar Län*.
- Edgren, B. & Herschend, F. 1982: Arkeologisk ekonomi och ekonomisk arkeologi. *Fornvännen* 77/1.
- Eggers, H. J. 1951: *Der römische Import im freien Germanien*. Atlas der Urgeschichte, Bd. 1. Glückstadt.
- Eggers, H. J. 1955: Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. *Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 2.
- Ekholm, G. 1935: *Fornrid och Fornforskning i Skandinavien*. Stockholm.
- Ekholm, G. 1936: Orientalische Glasgefäße in Skandinavien. *Eurasia Septentrionalis Antiqua* 10 (Genoptrykt, Uppsala 1974).
- Ekholm, G. 1956a: Orientalische Gläser in Skandinavien während der Kaiser- und frühen Merowingerzeit. *Acta Archaeologica* 27 (Genoptrykt, Uppsala 1974).

- Ekholm, G. 1956b: En västlig och en östlig importgren i Nordens järnålder. *Viking* 20 (Genoptryckt, Uppsala 1974).
- Ekholm, G. 1959: Westeuropäische Gläser in Scandinavien während der späten Kaiser- und der frühen Merowingerzeit. *Acta Archaeologica* 29, 1958 (Genoptryckt, Uppsala 1974).
- Ekholm, G. 1961: *Handelsförbindelser mellan Skandinavien och Romerska riket*. Verdandis Skriftserie 15. Stockholm.
- Ekholm, G. 1965: Als orientalisches angenommene Gläser Skandinaviens aus dem ersten bis aus dem sechsten Jahrhundert n. Chr. *Antikvariskt Arkiv* 26 (Genoptryckt, Uppsala 1974).
- Elfwendahl, M. 1983: Ett snitt genom Västergarnvallen. *Gotländskt Arkiv*, vol. 55.
- Emanuelsson, U. et al. 1985: *Det skånska kulturlandskapet*. Lund.
- Enckell, P. H.; Königsson, E. S. & Königsson, L. K. 1979: Ecological instability of a Roman Iron Age human community. *Oikos* 33/2.
- Engelhardt, C. 1863: *Thorsbjerg Mosefund*. København.
- Engelhardt, C. 1865: *Nydam Mosefund*. København.
- Engelhardt, C. 1867: *Kragehul Mosefund*. København.
- Engelhardt, C. 1869: *Vinose Fundet*. København.
- Engelmark, R. 1976: The vegetational history of the Umeå area during the past 4000 years. *Early Norrland* 9. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Englund, L.-E. 1985: Äldre järnhantering i Gästrikland. *Arkeologisk järnforskning 1980-83. Jernkontorets Berghistoriska utskott*. H.38.
- Engqvist, A. 1919: Några norrländska gravfynd från äldre folkvandringstid. *Arkiv för norrländsk hembygdsforskning*.
- Engström, J. 1984a: *Torsburgen. Tolkning av en gotländsk fornborg*. Aun 6. Archaeological studies. Uppsala University. Institute of North European archaeology. Uppsala.
- Engström, J. 1984b: Fornborgen på Grogarnsberget i Östergarns sn. *Gotländskt Arkiv*, vol. 56.
- Engström, J.; Hegardt, J. & Wilson, L. 1987: Undersökningen på Stångeberget, en fornborg i Skaraborgs län. *Tor* 21.
- Eriksson, A.-L. 1988: Norska riksborgar - återupplivandet av ett forskningsområde. *Meta*, vol. 4.
- Eriksson, M. 1940: *Järnräntor under 1500-talet*. Jernkontorets Bergshistoriska Skriftserie Nr 11. Stockholm.
- Erkola, T. 1973: Skandinaavinen solki Paimiosta 300-luvulta. *Honos Ella Kivikoski*. Finska fornminnesföreningens Tidskrift 75.
- Ersgård, L. 1974: *Sösdalafyndets stämpelornamentik*. Trebetygsuppsats. Institutionen för arkeologi. Lund.
- Erä-Esko, A. 1965: Germanic Animal Art of Salins Style I in Finland. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 63.
- Erä-Esko, A. 1986: Domburg - Guldlynt. *Finskt Museum* 1986.
- Ethelberg, P. 1986: *Hjemsted - en gravplads fra 4. og 5. årh. e.Kr.* Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt 2.
- Ethelberg, P. 1988: Die eisenzeitliche Besiedlung von Hjemsted Banke, Skærbæk sogn, Sønderjyllands Amt. *Offa* 45.
- Fabech, C. 1987: *Krigsbytteoffer - religiøs ceremoni eller politisk manifestation*. Upubliceret magisterafhandling, Forhistorisk Arkæologi, Århus Universitet.
- Fabech, C. 1989a: *Gødsvang. Mark og Montre*.
- Fabech, C. 1989b: Sydsandinaviske offerfund som kilde til jernalderens religion og ideologi. Larsson, L. & Wyscomirska, B (red.): *Arkeologi och Religion*. Inst. of Arch. Report Ser. no. 34. Lund.
- Fabech, C. 1990: Sjørup - an old find in a new light. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1989.
- Fabech, C. 1991a: Neue Perspektiven zu den Funden von Sösdala und Fulltofta. *Studien zur Sachsenforschung* 7.
- Fabech, C. 1991b: Booty Sacrifices in Southern Scandinavia: A Reassessment. *Sacred and Profane*. Oxford University Committee for Archaeology. Monograph 32.
- Fabech, C. (i tryk): Sakrale pladser i sydsandinavisk jernalder. En evaluering. *Sakrale navne. Norna-rapport*.
- Fagerlie, J. 1967: *Late Roman and Byzantine Solidi Found in Sweden and Denmark*. Numismatic Notes and Monographs 157. New York.
- Farbregd, O. 1980: Perspektiv på Namdalens jernalder. *Undersøkingar på Veiem, Sem, Værem og Bertnem. Viking* 43.
- Farbregd, O.; Gustafson, L. & Stenvik, L. F. 1985: Undersøkelse på Heglesvollen. Tidlig jernproduksjon i Trøndelag. *Viking* 48.
- Fasth, M. 1977: *Vapengraven L.H.M. 13164 - Störlinge by Gårdslösa socken, Öland*. Trebetygsuppsats. Stockholms Universitet.
- Ferenius, J. 1971: *Vårby och Värberg. En studie i järnålderns bebyggelsehistoria*. Studies in North-European Archaeology, Series B. Stockholm.
- Fischer, C. 1974: Guldgubbe. *Skalk* 1974, nr. 5.
- Fischer, C. 1980: Moseligene fra Bjældskovdal. *Kuml* 1979.
- Fonnesbech-Sandberg, E. 1988: Vægtsystemer i ældre germansk jernalder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1987.
- Fonnesbech-Sandberg, E. 1989a: Depotfundene fra ældre germansk jernalder - koncentreret om Fyn. Petersen, P. Vang (red.): *Skattefund og bebyggelse i Gudmeområdet på Fyn*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 37.
- Fonnesbech-Sandberg, E. 1989b: Münzfunktionen in der Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit Dänemarks. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 23.
- Fonnesbech-Sandberg, E. (i tryk): Centralmagt, centre og periferi i Danmarks Folkevandringstid. *Gunneria*.
- Forssander, J. E. 1937: Provinzialrömisches und germanisches. Stilstudien zu den schonischen Funden von Sösdala und Sjørup. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1937.
- Foss, P. 1989: Baunegård - grave fra yngre romersk og ældre germansk jernalder. Jørgensen, L. (red.): *Simblegård - Trelleborg. Danske gravfund fra førromersk jernalder til vikingetid*. Arkæologisk institut, Københavns Universitet. Arkæologiske Skrifter 3.
- Fox, A. 1964: *South West England*. Ancient Peoples and Places, vol. 41. London.
- Fox, C. 1940: The distribution of currency bars. *Antiquity* 14.
- Fremersdorf, F. 1928: *Römische Gläser aus Köln. Ein kurzer Überblick über die Bestände der römischen Abteilung des Wallraf-Richartz-Museums*. Köln.
- Fremersdorf, F. 1959: *Römische Gläser mit Fadenauflege in Köln. Die Denkmäler des römischen Köln* 5. Köln.
- Fremersdorf, F. 1962: *Die römischen Gläser mit aufgelegten Nuppen. Die Denkmäler des römischen Köln* 7. Köln.
- Fremersdorf, F. 1967: *Die römischen Gläser mit Schliff, Bemalung und Goldauflege aus Köln. Die Denkmäler des römischen Köln* 8. Köln.
- Frydendahl, H. C. 1928: En undersøgelse af fortidens jernudvinding paa den fynske øgruppe. *Fynsk Hjemstavns* 1. 1931.
- Frydendahl, H. C. 1931: Jærnuudvinding i Grimstrup. *Fra Ribe Amt* 1928-31.
- Frydendahl, H. C. 1932: Jærnuudvinding på Fyn i gamle dage. *Beretningen om "Det 9. Danske Hjemstavnstævne"*.
- Furingsten, A. 1984: Praktfynd och sociala förhållanden. *Från flintverkstad till processindustri. De första 9000 åren i Västsverige speglade av UV Västs undersökningar 1968-1980*. Riksantikvarieämbetet. Kungälv.
- Furingsten, A. 1985: *Samhällsförändringar i ett långtidsperspektiv. Ett exempel från södra Västergötland 1500 f.-1000 e.Kr.* Gotarc. Series B. Gothenburg. Archaeological Theses No. 1.
- Gandert, O.-F. 1958: Das bronzene Rinderfigürchen von Berlin - Schöneberg. Eine vergleichende Untersuchung. *Berliner Blätter für Vor- und Frühgeschichte* 7.
- Gardin, J.-C. 1980: *Archaeological constructs*. Cambridge/Paris.
- Gebühr, M. 1974: Zur Definition älterkaiserzeitlicher Fürstengräber vom Lübsow-Typ. *Prähistorische Zeitschrift* 49.
- Geisslinger, H. 1967: *Horte als Geschichtsquelle*. Offa-Bücher, Bd. 19. Neumünster.
- Geisslinger, H. 1970: Soziale Schichtung in den Opferdepots der Völkerwanderungszeit. Jankuhn, J. (red.): *Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen.

- Gejvall, N.-G. 1960: *Westerhus*. Lund.
- Gjostein Resi, H. Se Resi, H. Gjostein
- Godlowski, K. 1970: The Chronology of the late Roman and early Migration periods in central Europe. *Prace Archeologiczne* 11.
- Godlowski, K. 1980: Zur Frage des Miniaturgeräts in der Przeworsk-Kultur. Krüger, T. & Stephan, H.-G. (red.): *Beiträge zur Archäologie Nordwestdeutschlands und Mitteleuropas*. Klaus Raddatz zum 65. Geburtstag am 19. November 1979 (= Materialheft zur Ur- und Frühgeschichte Niedersachsens, Heft. 16) Hildesheim.
- Goethert-Polaschek, K. 1977: *Katalog der römischen Gläser des Rheinischen Landesmuseums Trier*. Trierer Grabungen und Forschungen, Bd. IX. Mainz am Rhein.
- Gorecki, J. 1975: Studien zur Sitte der Münzbeigabe in römerzeitlichen Körpergräbern zwischen Rhein, Mosel und Somme. 56. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*.
- Green, M. 1986: *The Gods of the Celts*. Gloucester.
- Gregersen, J. C. 1933: Jernalderens Møgeltonder. *Sønderjydske Maanedsskrift*, bd. 9.
- Grimlund-Manneke, G. 1979: Järnmalm på Gotland? *Arkeologi på Gotland*. Visby.
- Grohne, E. 1953: *Mahndorf. Frühgeschichte des Bremischen Raums*. Bremen.
- Gräslund, A.-S. 1967: Charonsmynt i vikingatida gravar? *Tor* 11, 1965-66.
- Gräslund, A.-S. 1973: Barn i Birka. *Tor* 15, 1972-73.
- Gräslund, B. 1974: Relativ datering. *Tor* 16, 1974.
- Gräslund, B. 1987: *The birth of prehistoric chronology*. Cambridge. *Guide to the Antiquities of Roman Britain*. The Trustees of the British Museum. 2. reprint. 1971.
- Gulatingslovi: Oversættelse ved Robberstad, K. 1969. Oslo.
- Guld fra Nordvestsjælland. Jørgensen, M. Schou (red.): Museet for Holbæk og omegn 1975.
- Gunnes, E. 1971: *Kongens ære*. Oslo.
- Gurevitič, A. 1970: *Feodalismens oppkomst i Vesteuropa*. Borås 1979.
- Gurevitič, A. J. 1978: Om det heroriskas natur i germanfolkens poesi. *Scandia* 44:2.
- Gustawsson, K.A. 1961: Ravlundafältets fornlämningar. *Skånes Natur* 48:2.
- Göransson, S. 1971: *Tomt och teg på Öland. Om byamål, laga läge och territoriell indelning*. Forskningsrapporter från kulturgeografiska institutionen vid Uppsala Universitet 27.
- Görman, M. 1987: *Nordiskt och keltiskt: sydsandinavisk religion under yngre bronsålder och keltisk järnålder*. Lund
- Haavaldsen, P. 1983: Stor innpakning - lite innhold. *Frå haug ok heidni* 3.
- Hackman, A. 1905: *Die ältere Eisenzeit Finnlands I*. Helsingfors.
- Hackman, A. 1938: Das Gräberfeld von Pukkila in Isokyrö. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 41.
- Hagberg, L. 1935: När döden gästar. *Svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*. Stockholm.
- Hagberg, U. E. 1965: Hotade gravfält i Gärdslösa. *Fornvännen* 60.
- Hagberg, U. E. 1966: Gärdslösaabygden under förhistorisk tid. *Gärdslösa - en sockenbeskrivning*. Kalmar.
- Hagberg, U. E. 1967: The Votiv Deposits in Skedemosse Fen and their Relation to the Iron-Age Settlement on Öland, Sweden. *The archaeology of Skedemosse II*. Stockholm.
- Hagberg, U. E. 1968: 2000-årigt guldsmede på Öland. *Tor* 12, 1967-1968.
- Hagberg, U. E. 1979a: Den förhistoriska Kalmarbygden. *Kalmar stads historia* 1. Kulturnämnden. Kalmar.
- Hagberg, U. E. 1979b: The surroundings of Eketorp, Gräsgårds härad, during the Iron Age and the Early Middle Ages. Näsman, U. & Wegraeus, E. (red.): *Eketorp. Fortification and settlement on Öland/Sweden. The setting*. Stockholm.
- Hagberg, U. E. 1984: Opferhorde der Kaiser- und Völkerwanderungszeit in Schweden. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 18.
- Hagberg, U. E. 1985: Västergötlands guldålder och dess bakgrund - en skiss av tusen år (400 f.Kr.-600 e.Kr.). Behre, G. & Wegraeus, E. (red.): *Västergötlands äldre historia, fakta och hypoteser*. Uddevalla.
- Hagberg, U. E. 1985b: Aktuell arkeologi i Skaraborg - järnålder och medeltid. Jankavs, P. (red.): *Bebyggelse och markanvändning i Västsverige 2500-500 före nutid*. Göteborg.
- Hagberg, U. E. 1988: Offren i Skedemosse på Öland och handeln med romarriket. Burenhult, G. (red.): *Länkar till vår forntid - en introduktion i Sveriges arkeologi*.
- Hagberg, U. E.; Holgersson, K. & Nilsson, Å. 1980: *Nyupptäckt fornlämning äldre romersk järnålder, Brostrop 7:3, Glömminge socken, Öland*. Undersökningsverksamheten 1980:49. Riksantikvarieämbetet rapport.
- Hagberg, U. E.; Rasch, M. & Stjernquist B. (red.) (i tryk): *Ölands järnåldersgravfält*, vol. II. Kalmar.
- Hagberg, U. E. & Wærn, P. 1974: *Arkeologisk undersökning 1969 - 1970. Fornlämning 13, gravfält Algutsrum 1:8.1:6.8:1, Algutsrum sn. Öland*. Riksantikvarieämbetet rapport 1974 B 26.
- Hagen, A. 1962: *Forhistorisk tid. Vårt folks historie*, bd. 1. Oslo.
- Hagen, A. 1983: *Norges oldtid*. 3. udgave. Oslo.
- Haglund, K. 1972: *Öländska ämnesjärn*. Tvåbetygsuppsats HT 1972. Stencil. Arkeologiska institutionen Uppsala universitet.
- Hallinder, P. 1978: Spade-shaped currency bars. Lamm, K. & Lundström, A. (red.): *Excavations at Helgö V:1. Workshop part II*. Stockholm.
- Hallinder, P. & Haglund, K. 1978: Iron currency bars in Sweden. Lamm, K. & Lundström, A. (red.): *Excavations at Helgö V:1. Workshop part II*. Stockholm.
- Hallström, G. 1927: *Norrlands bygdeborgar*. Norrlands försvar. Årsskrift för Föreningen Norrlands Fasta Försvar.
- Hallström A. & Sjövolld, T. 1980: *Nyupptäckt fornlämning äldre romersk järnålder, Brostrop 7:3, Glömminge socken, Öland. Osteologisk analys*. Undersökningsverksamheten 1980:49. Riksantikvarieämbetet rapport.
- Halvorsen, E. F. 1981: *Odin. Kulturhistorisk Leksikon*, Bd. 12, 2. Oplag.
- Hannerberg, D. 1955: *Die ältere skandinavische Ackermasse. Ein Versuch zu einer zusammenfassenden Theorie*. Lund Studies in Geography. Serie B. Humaniora. Geografi. No. 12. Lund.
- Hannestad, N. 1986: *Roman Art and Imperial Policy*. JAS XIX. Århus.
- Hansen, H. Jarl. 1985: Fragmenter af en bronzebeslæt pragtvogn fra Dankirke. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1984.
- Hansen, H. Jarl. 1989: Dankirke. Affluence in late Iron Age Denmark. Randsborg, K. (red.): *The Birth of Europe. Archaeology and Social Development in the First Millennium A.D.* Analecta Romana Instituti Danici, Supplementsbind. Rom.
- Hansen, H. Jarl. 1990a: Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965-1970. *Kuml* 1988-89.
- Hansen, H. Jarl. 1990b: Jernalderboplads og oracle-svar, en skitse. Larsen, C. U. (red.): *Arkæologi, Statistik og EDB*. Arkæologiske Skrifter 4. Arkæologiske Institut, Københavns Universitet.
- Hansen, U. Lund. 1970: Kvarmlösefundet - en analyse af Sösdalastilen og dens forudsætninger. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1969.
- Hansen, U. Lund. 1973: *Glas fra danske oldtidsfund*. København.
- Hansen, U. Lund. 1977: Das Gräberfeld bei Harpelev, Seeland. Studien zur jüngeren römischen Kaiserzeit in der seeländischen Inselgruppe. *Acta Archaeologica* 47, 1976.
- Hansen, U. Lund. 1978: Himlingøje-gravpladsens høje. Udgravning af den overpløjede høj. *Antikvariske Studier* 2.
- Hansen, U. Lund. 1981: Terra Sigillata - en sjælden importvare fra Romerriget. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Hansen, U. Lund. 1982: Die skandinavische Terra Sigillata-Funde. Zu ihrer Herkunft, Datierung und Relation zu den übrigen römischen Importen der jüngeren Kaiserzeit. *Studien zur Sachsenforschung* 3.

- Hansen, U. Lund. 1984: Dankirke. §2. Gläser. Hoops, J. et al. (red.): *Reallexikon des Germanischen Altertumskunde* 5. Berlin/New York.
- Hansen, U. Lund. 1987: *Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas*. Nordiske Fortidsminder serie B, nr. 10. København.
- Hansen, U. Lund. 1988a: Handelscentre i Danmark i romersk og ældre germansk jernalder. *Festskrift til Olaf Olsen på 60-årsdagen den 7. juni 1988*. København.
- Hansen, U. Lund. 1988b: Handelszentren der römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit in Dänemark. Hårdh, B. et al. (red.): *Trade and Exchange in Prehistory. Studies in Honour of Berta Stjernquist*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° N° 16. Lund.
- Hansen, U. Lund. 1989: Römischer Glasexport in das Freie Germanien. *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, Bd. 22.
- Hansen, U. Lund & Nielsen, H. 1978: En ny Himlingøje-grav. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Hansen, U. Lund & Nielsen, H. 1979: To nye grave fra Himlingøje. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Hansen, V. & Nielsen, H. 1979: Oldtidens veje og vadesteder, belyst ved nye undersøgelser ved Stevns. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1977.
- Hansson, P. 1989: *Samhälle och järn i Sverige under järnåldern och äldre medeltid. Exemplet Närke*. Aun 13. Uppsala.
- Harck, O. 1984: Gefäßopfer der Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa. *Frühmittelalterliche Studien* 18.
- Hardt, N. 1989: Glimt fra Lundeborg. *Årbog for Svendborg og Omegns Museum*.
- Haseloff, G. 1981: *Die germanische Tierornamentik der Völkerwanderungszeit. Studien zu Salin's Stil I. I-III*. Berlin/N.Y.
- Hatt, G. 1938: Jernalderens Bopladser i Himmerland. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Hatt, G. 1957: *Nørre Fjand. An Iron-Age Village Site in West Jutland*. Arkæologisk-kunsthistoriske Skrifter udg. af Det Kongelige Danske Videnskabskabernes Selskab, bd. 2, no. 2. København.
- Hauck, K. 1954: Halsring und Ahnenstab als herrscherliche Würdezeichen. Schramm, P. E. (red.): *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik* 1. Schriften der Monumenta Germaniae Historicae 13, 1. Stuttgart.
- Hauck, K. 1978a: Brakteatenikonologie. Hoops, J. (red.): *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bd. 3, 2. udgave 1973ff.
- Hauck, K. 1978b: Götterglaube im Spiegel der goldenen Brakteaten. *Sachsen und Angelsachsen*. Veröffentlichungen des Helm-Museums Nr. 32. Hamburg.
- Hauck, K. 1981: Gemeinschaftstiftende Kulte der Seegermanen (Zur Ikonologie der Goldbrakteaten, XIX). *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 14, 1980.
- Hauck, K. 1985: Motivanalyse eines Doppelbrakteaten. Die Träger der goldenen Götterbildamulette und die Traditionsinstanz der finischen Brakteatenproduktion. Zur Ikonologie der Goldbrakteaten XXXII. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 19.
- Hauck, K. 1986: Die Wiedergabe von Göttersymbolen und Sinnzeichen der A-, B- und C-Brakteaten auf D- und F-Brakteaten exemplarisch erhellt mit Speer und Kreuz. Zur Ikonologie der Goldbrakteaten XXXV. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 20.
- Hauck, K. 1987a: Die religionsgeographische Zweiteilung des frühmittelalterlichen Europas im Spiegel der Bilder seiner Gottheiten. *Fornvännen* 82.
- Hauck, K. 1987b: Gudme in der Sicht der Brakteaten-Forschung. Zur Ikonologie der Goldbrakteaten XXXVI. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Hauck, K. 1988a: Zwanzig Jahre Brakteatenforschung in Münster/Westfalen. Zur Ikonologie der Goldbrakteaten XL. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 22.
- Hauck, K. 1988b: Völkerwanderungszeitlicher Seeverkehr, erhellt mit Schiffsresten und Fundorten von Goldbrakteaten. Zur Ikonologie der Goldbrakteaten XXXIX. Hårdh, B. et al. (red.): *Trade and Exchange in Prehistory. Studies in Honour of Berta Stjernquist*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° N° 16. Lund.
- Hauck, K. (red.) 1991: *Der historische Horizont der Götterbildamulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Mittelalter*. Bericht über das Colloquium vom 28.11.-1.12.1988 in Bad Homburg. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philol.-Hist. Klasse.
- Hauck, K. (i tryk): *Der religions- und sozialgeschichtliche Quellenwert der völkerwanderungszeitlichen Goldbrakteaten*. (Zur Ikonologie der Goldbrakteaten, XLVII). Ergänzungsbände zum J. Hoops: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*.
- Hedeager, L. 1978: A quantitative analysis of Roman imports in Europe north of the Limes (0-400 A.D.) and the question of Roman-Germanic Exchange. Kristiansen, K. & Paludan-Müller, C. (red.): *New Directions in Scandinavian Archaeology*. København.
- Hedeager, L. 1980: Besiedlung, soziale Struktur und politische Organisation in der älteren und jüngeren römischen Kaiserzeit Ostدانemarks. *Præhistorische Zeitschrift* 55/1.
- Hedeager, L. 1985: Grave finds from the Roman Iron Age. Kristiansen, K. (red.): *Archaeological formation Processes*.
- Hedeager, L. 1987: Empire, frontier and the barbarian hinterland: Rome and Northern Europe from AD 1-400. Rowlands, M.; Kristiansen, K. & Larsen, M. T. (red.): *Centre and Periphery in the Ancient World*. New Directions in Archaeology. Cambridge University Press.
- Hedeager, L. 1988a: *Danernes land*. Olsen, O. (red.): *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*, Bd. 2. København.
- Hedeager, L. 1988b: Pengeøkonomi og prestigeøkonomi i romersk jernalder. Mortensen, P. & Rasmussen, B. M. (red.): *Fra Stammer til Stat i Danmark 1. Jernalderens stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Århus.
- Hedeager, L. 1990: *Mellem Stammer og Stat. Samfundsorganisation og forandring i Danmarks jernalder*. Aarhus Universitets Forlag.
- Hedeager, L. & Kristiansen, K. 1985: Krig og samfund i Danmarks oldtid. *Den jyske historiker* nr. 31-32.
- Heidinga, H. A. 1990: From Kootwijk to Rhenen: in search of the elite in the Central Netherlands in the Early Middle Ages. Besteman, J.C. et al. (red.): *Medieval Archaeology in the Netherlands*. Assen/Maastricht.
- Heizman, W. 1987: Bildformel und Formelwort. Zu den laukaR-Inschriften auf Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. *Rum- or och runinskrifter*. Konferenser 15. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Hellberg, L. 1984a: Svetjud och Norrlanden. En kompakt forskningsrapport. *Florilegium Nordicum. En bukett nordiska språk och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22. april 1984*.
- Hellberg, L. 1984b: Aktuell forskning om tuna - namnen. 1. Namnspalten. *Uppsala Nya Tidning* 06.11.1984.
- Hemmendorff, O. 1985: The Hillfort at Frösön in a North Scandinavian perspective. Archaeology and Environment, 4. *In honorem Evert Baudou*. Department of Archaeology, Umeå.
- Hendy, M. F. 1985: *Studies in the Byzantine Monetary economy c. 300-1450*. Cambridge.
- Henriksen, G. 1985: Rapport fra Gudme Arkæologigruppe. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Henriksen, G. 1987: Die Archäologiegruppe von Gudme. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Hermer, E. 1987: Profession med tradition. Teknisk-kvalitativ analys av den äldre bronsålderns spiralornamentik, dess central- och lokalproduktion. *Acta archaeologica Lundensia*. Series in 8°, N° 15.
- Herschend, F. 1980: Två studier i öländska guldfynd. I Det myntade guld. II Det omyntade guld. *Tor* 18.
- Herschend, F. 1985: Fällgallerporten i Eketorp-II, Öland. *Tor* 20.

- Herschend, F. 1987: Metrological problems. *Tor* 21.
- Herschend, F. 1988: Folkvandringstid och bebyggelse på Öland. Näsman, U. & Lund, J. (red.): *Folkvandringstid - En krisetid mellan äldre och yngre jernalder*. Rapport fra et bebyggelsesarkæologisk forskersymposium i Degerhamn, Öland 1985. Århus.
- Herschend, F. 1989a: Sorted coins. *Numismatiska meddelanden* 37.
- Herschend, F. 1989b: Vikings following Gresham's Law. Larsson, T. B. & Lundmark, H. (red.): *Approaches to Swedish Prehistory*. B.A.R. International Series 500. Oxford.
- Herschend, F. 1989c: Fornborgar och Bysans. Piltz, E. (red.): *Norden och Bysans*. Uppsala.
- Heyerdahl, G. Høst. 1981: "Trylleordet" alu. *Det norske Videnskaps-Akademi. Årbok*.
- Hildebrand, H. 1873: Ormhufvud-ringarne från äldre jernalderna. *Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad*.
- Hines, J. 1984: *The Scandinavian Character of Anglian England. in the pre-Viking period*. British Archaeological Reports (BAR) British Series 124. Oxford.
- Hingst, H. 1981: Die Eisenverhüttungsplätze im Ablauf der vor- und frühgeschichtlichen Besiedlung in Schleswig-Holstein. Pleiner, R. (red.): *Frühes Eisen in Europa*.
- Hinz, H. 1978: Zur Frauentracht der Völkerwanderungs- und Vendelzeit im Norden. *Bonner Jahrbücher* Bd. 178.
- Hiort, I. 1975: *Makt*. Oslo.
- Hjärthner-Holdar, E. 1987: Indikationer på tidig järnhantering i Sverige. 7000 år på 20 år. *Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*. Stockholm.
- Hjörungdal, T. 1988: Kan man identifiera kvinnors arbete utifrån gravar? Iregren, E. Jennbert, K. & Larsson, L. (red.): *Gravskick och gravdata*. University of Lund Institute of Archaeology, Report Series No. 32.
- Hodder, I. 1982: The identification and interpretation of rankings in prehistory: a contextual perspective. Renfrew, C. & Shennan, S. (red.): *Ranking, resource and exchange*. New Directions in Archaeology. Cambridge.
- Hodges, R. 1989: *The Anglo-Saxon Achievement. Archaeology and the beginnings of English society*. London.
- Holm, S. 1987: Statistical methods for module problems. *Tor* 21.
- Holmbäck, Å. & Wessén, E. 1943: *Svenska landskapslagar*. Fjärde serien: Skånelagen och Götalagen. Uppsala.
- Holmqvist, W. 1951: Dryckeshornen från Söderby-Karl. *Fornvännen* 46.
- Holmqvist, W. 1960: The Dancing Gods. *Acta Archaeologica* XXXI.
- Holmqvist, W. 1972: The Workshop 1. *Excavations at Helgö IV*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Holmqvist, W. 1980: *Vikar på Helgö och Birka*. Stockholm.
- Holmqvist, W. 1980b: *Guldhalskragar*. Stockholm.
- Hong, M. Högfors. 1986: *Ölänningar över haven*. Uppsala.
- Hulme, E. W. 1933: Currency bars and water-clocks. *Antiquity* 7.
- Hunter, J. 1975: Glasses from Scandinavian burials in the first millennium AD. *World Archaeology* 7/1.
- Hunter, J. 1977: Scandinavian Glass Vessels of the First Millennium AD - A Typological and Physical Examination. Unpubl. Ph.D. Thesis, University of Durham.
- Huntington, R. & Metcalf, P. 1979: *Celebrations of Death. The Anthropology of Mortuary ritual*. Cambridge.
- Hvarfner, H. 1957: Fångstmän och nybyggare i Ångermanälvens källområden under järnåldern. *Arkiv för norrländsk hembygdsforskning* XV.
- Hvass, L. 1980a: *Landsbyen og samfundet*. Jernalderen 1. København. (= Danmarkshistorien, Sesam).
- Hvass, L. 1980b: *Bønder, købmænd og krigskarle*. Jernalderen 2. København. (= Danmarkshistorien, Sesam).
- Hvass, S. 1978: Die Völkerwanderungszeitliche Siedlung Vorbasse, Mittelljütland. *Acta Archaeologica* 49.
- Hvass, S. 1985: *Hodde. Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder*. Arkæologiske Studier VII. København.
- Hvass, S. 1986: Vorbasse - Eine Dorfsiedlung während des 1. Jahrtausends n.Chr. in Mittelljütland, Dänemark. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, Bd. 67.
- Hvass, S. 1988: Jernalderens bebyggelse. Mortensen, P. & Rasmussen, B. M. (red.) *Fra Stamme til Stat i Danmark 1. Jernalderens Stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Århus.
- Hyenstrand, Å. 1974a: *Centralbygd - Randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archeology 5.
- Hyenstrand, Å. 1974b: Järn och bebyggelse. Studier i Dalarnas äldre kolonisationshistoria. *Dalarnas hembygdsbok*.
- Hyenstrand, Å. 1979a: *Ancient Monuments and Prehistoric Society*. Stockholm.
- Hyenstrand, Å. 1979b: Iron and iron economy in Sweden. *Iron and man in prehistoric Sweden*. Jernkontoret. Stockholm.
- Hyenstrand, Å. 1979c: *Arkeologisk regionindelning av Sverige*. Riksantikvarieämbetet, arbetshandlingar. Stockholm.
- Hyenstrand, Å. 1980: Gravar - monument över levande. Hyenstrand, Å. (red.): *Inventori in honorem. En vänbok till Folke Hallberg*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Hyenstrand, Å. 1981: The Mälaren area. *Excavations at Helgö VI*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Hyenstrand, Å. 1984: *Fasta fornlämningar och arkeologiska regioner*. Riksantikvarieämbetet rapport. 1984:7. Stockholm.
- Hyenstrand, Å. 1989: *Sverige 989. Makt och herravälde I*. Stockholm Archaeological Reports 24. Stockholm.
- Hällström, O. af. 1946: Ett gravfynd från Hönsåkerskullen på Alsåtra i Karis. *Finskt Museum* 1945.
- Hässler, H.-J. 1983-90: Das sächsische Gräberfeld bei Liebenau, Kr. Nienburg (Weser). Teil 2-4. *Studien zur Sachsenforschung* 5/1-3.
- Högborg, U., Iregren, E., Siven, C.-H. & Diener, L. 1987: Maternal Death in Medieval Sweden: An Osteological and Life Table Analysis. *Journal Biosocial Sciences* 19.
- Högfors Hong, M. Se Hong, M. Högfors.
- Høst Heyerdahl, G. Se Heyerdahl, G. Høst.
- Ilkjær, J. 1985: Mosefundene i går og i dag. *Fra stamme til Stat - Symposiet på Sostrup Kloster* 23.-25. maj 1984. Århus.
- Ilkjær, J. 1990: *Illerup Ådal. Die Lanzén und Speere*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXV. Århus.
- Ilkjær, J. & Lønstrup, J. 1977: *Mosefund fra Illerup Ådal. Convivium*. København.
- Ilkjær, J. & Lønstrup, J. 1982: Interpretation of the great votive deposits of Iron Age weapons. *Journal of Danish Archaeology* 1.
- Ilkjær, J. & Lønstrup, J. 1983: Der Moorfund im Tal der Illerup bei Skanderborg in Ostjütland (Dänemark). *Germania* 61.
- Iregren, E. 1988a: Människor i medeltid - historia och biologi i ett samhällsperspektiv. Iregren, E. Jennbert, K. & Larsson, L. (red.): *Gravskick och gravdata*. University of Lund, Institute of Archaeology. Report Series No. 32.
- Iregren, E. 1988b: Avbruten amning blev barnens död? - Ett försök till tolkning av Västerhusmaterialet. *Populär Arkeologi* 4.
- Itkonen, T. 1984: Suomessa puhutun Suomen kantasuomalaiset juuret. Suomen väestön esihistorialliset juuret. *Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk* H 131.
- Jaanits, L. et al. 1982: *Esti esiajalugu*. Tallinn.
- Jacobsen, J. A. 1979: Bruneborg, en tidlig førromersk boplads med jernudvinding. Thrane, H. (red.): *Fra jernalder til middelalder*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, Nr. 27.
- James, E. 1989: The origins of barbarian kingdoms: the continental evidence. Bassett, S. (red.): *The origins of Anglo-Saxon kingdoms*. London/New York.

- Jankavš, P. 1987: *Samhälle - symbol - grav. Reflexioner kring ett arkeologiskt problemområde*. Gotarc. Serie C. Arkeologiska skrifter. No. 5. Göteborgs universitet.
- Jankuhn, H. 1936a: Die Religionsgeschichtliche Bedeutung des Thorsberger Fundes. *Forschungen und Fortschritte* 12 nr. 29.
- Jankuhn, J. 1936b: Zur Deutung des Moorfundes von Thorsberg. *Forschungen und Fortschritte* 12 nr. 16.
- Jankuhn, H. 1957: *Denkmäler der Vorzeit zwischen Nord- und Ostsee*. Schleswig.
- Jankuhn, H. 1972: *Haithabu. Ein Handelsplatz der Wikingerzeit*. Neumünster.
- Janson, S. & Selling, D. 1955: En stormansgrav från Högom i Selångers socken. *Medelpad* 1953-1955.
- Jarl Hansen, H. Se Hansen, H. Jarl..
- Jennbert, K. 1988: Gravseder och kulturformer. I arkeologins gränsland. Iregren, E. Jennbert, K. & Larsson, L. (red.): *Gravskick och gravdata*. University of Lund Institute of Archaeology Report Series no. 32.
- Jensen, J. 1979: *Oldtidens samfund. Tiden indtil år 800*. København. (= Dansk Socialhistorie 1).
- Jensen, J. 1982: *The Prehistory of Denmark*. London.
- Jensen, S. 1977: Fynsk keramik. I gravfund fra sen romersk jernalder. *Kuml* 1976.
- Jensen, S. 1980: To sydvestjyske bopladser fra ældre germansk jernalder. Jernalderbebyggelsen i Ribeområdet. *Mark og Montre*.
- Jeppesen, J. & Madsen, H. J. 1991: Stormandsgård og kirke i Lisbjerg. *Kuml* 1988-89.
- Johansen, A. B. 1973: Iron Production as a Factor in the Settlement history of the Mountain Valley Surrounding Hardangervidda. *Norwegian Archaeological Review* 6/2.
- Johansen, E. (i tryk): Aalborgs Historie Bd. 1.
- Johansen, F. 1986: En romer i sølv fra Gudme på Fyn. *Nyt fra Nationalmuseet* 29, 1985/86.
- Johansen, O-S. & Søbstad, T. 1978: De nordnorske tunanleggene fra jernalderen. *Viking* 41.
- Johansen, Ø. 1980: Forhistorien, religionsforskningens grense? *Viking* 13, 1979.
- Johansen, Ø. 1980b: Da myren var hellig sted. *Jord og Myr*. 1980:4.
- Johansen, Ø. 1981: En rundskulptur av tre fra Skjeberg i Østfold. *Viking* 1980.
- Johansen, Ø. 1986: Religion and Archaeology: Revelation or Empirical Research? Steinsland, G. (red.): *Words and Objects*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo.
- Johansson-Gjers, K. 1978: Järnåldersgravfältet i Folkeslunda. *Kalmar Län* 63.
- Johnson, A. C. 1936: *Roman Egypt*. An economic survey of ancient Rome. Vol. II. Baltimore.
- Johnson, B. & Welinder, S. 1980: An Iron Age Population. *Studien zur Sachsenforschung* 2.
- Jones, H. L. 1917-32: *The Geography of Strabo* 4, I, 13. London/New York.
- Jouttijärvi, A. 1987: Slagger og slaggeanalyse. *Jern - fremstilling, nedbrydning og bevaring*. Nationalmuseet, København.
- Jung, C. G. 1984: *Människan och hennes symboler*. Jung, C. G. i samarbejde med von Franz, M.-L. Stockholm.
- Jørgensen, B. 1982: *Dansk Stednavneleksikon*. Jylland - nordlige del. København.
- Jørgensen, B. 1983: *Dansk Stednavneleksikon*. Jylland - sydlige del, Fyn med omliggende øer. København.
- Jørgensen, C. Å. & Klingenberg, S. 1988: Køkkenmødding. *Skalk* 4.
- Jørgensen, L. 1987: En bornholmerpige fra 700-årene - familiegravlæggelser i 1000 år. *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1987.
- Jørgensen, L. 1988: Family burial practices and inheritance systems: the development of an Iron Age society from 500 BC to AD 1000 on Bornholm, Denmark. *Acta Archaeologica* 58, 1987.
- Jørgensen, L. 1989: En kronologi for yngre romersk og ældre germansk jernalder på Bornholm. Jørgensen, L. (red.): *Simblegård - Trelleborg. Danske gravfund fra førromersk jernalder til vikingetid*. Arkæologisk institut, Københavns Universitet, Arkæologiske Skrifter 3.
- Jørgensen, M. Schou. 1977: Veje af træ. *Antikvariske Studier* 1. Tilæget Knud Thorvildsen.
- Jørgensen, M. Schou. 1978: Himlingøje-gravpladsens høje. De ældre undersøgelser i højene. *Antikvariske Studier*, 2.
- Jørgensen, M. Schou. 1988: Vej, vejstrøg og vejspærring. Jernalderens landfærdsel. Mortensen, P. & Rasmussen, B. M. (red.): *Fra Stammer til Stat i Danmark*. 1. Jernalderens Stammesamfund. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Århus.
- Kaldal Mikkelsen, D. Se Mikkelsen, D. Kaldal.
- Kaul, F. 1988: *Da våbnene tav. Hjortespringfundet og dets baggrund*. København.
- Keskitalo, O. 1979: Suomen nuoremman roomalaisen rautakauden löydöt. *Helsingin yliopiston arkeologian laitos*. Moniste 20.
- Kivikoski, E. 1939: Die Eisenzeit im Auralflussgebiet. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 43.
- Kivikoski, E. 1940: Svenskar i österled under 500-talet. *Finskt Museum* XLVI, 1939.
- Kivikoski, E. 1954: Skandinavisches in der römischen Eisenzeit Finnlands. *Acta Archaeologica* 25.
- Kivikoski, E. 1955: Skandinaviska inslag i Finlands folkvandrings-tid. Föredrag vid det nordiska arkeologmötet i Stavanger 1955. *Stavanger Museums Årsbok*.
- Kivikoski, E. 1964: *Finlands förhistoria*. Stockholm.
- Kjær, H. 1902: *Et nyt fund fra Nydam Mose*. Nordiske Fortidsminder 1.
- Klackenberg, H. 1985: Medeltidsstäder i Västergötland. Behre, G. & Wegraeus, E. (red.): *Västergötlands äldre historia*. Uddevalla.
- Klindt-Jensen, O. 1957: *Bornholm i folkevandrings-tiden og forudsætningerne i tidlig jernalder*. Nationalmuseets Skrifter. Større beretninger, nr. 2. København.
- Klindt-Jensen, O. 1961: *Gundestrupekadelen*. Nationalmuseet, København.
- Klindt-Jensen, O. 1978: *Slusegårdgravpladsen. Bornholm fra 1. årh. f. til 5. årh. e.v.t.* bd. I-II. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XIV, 1 og XIV, 2.
- Knaut, M. 1985: Eine skandinavische Fibel aus dem alamannischen Gräberfeld von Neresheim, Ostalbkreis (Baden-Württemberg). *Archäologisches Korrespondenzblatt* 15.
- Knudsen, G. 1939: De danske stednavne. *Nordisk Kultur* 5. *Stednavne*. København.
- Koch, U. 1987: *Die Glas- und Edelsteinfunde aus den Plangrabungen 1967 - 1983. Der Runde berg bei Urach VI*. Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Kommission für Alamannische Altertumskunde, Schriften Bd. 12.
- Koch, U. 1989: Spätrömische - frühfränkische hohe konische Glasbecher. *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, Bd. 22.
- Koivunen, P. 1975: A gilded relief brooch of the Migration Period from Finnish Lapland. *Acta Universitatis Ouluensis*. Series B. Humaniora no. 4. Historica 2.
- Kossack, G., Behre, K. E. & Schmidt, P. 1984: *Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen an ländlichen und frühstädtischen Siedlungen im deutschen Küstengebiet von 5. Jahrhundert v. Chr. bis zum 11. Jahrhundert n. Chr.* Bd. 1. Acta Humaniora.
- Kotivuori, H. 1988: Kalaschabrännan, Malax: iakttagelser om fyndmaterialet på en järnåldersboplats. *Studia Archaeologica Ostrobotniensia*.
- Kousgård Sørensen, J. Se Sørensen, J. Kousgård.
- Krause, W. 1966: *Die Runeninschriften im älteren Futhark I-II*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. Dritte Folge, Nr. 65. Göttingen.
- Kristensen, H. K. 1934: En brandtomt af et hus fra folkevandrings-tiden. *Hardsyssels Aarbog* 28.

- Kristensen, H. K. 1941: Smeltegruber fra jernudvinding. *Hardsystems Aarbog* 35.
- Kristiansen, K. 1986: Ideologi og samfund i Danmarks bronzealder. *Det 4. nordiske bronzealder-symposium på Isegran 1984*. Varia 12. Universitetets Oldsaksamling.
- Krogh, K. J. 1983: Gård og kirke. *Hikuin* 9.
- Kromann, A. 1981: En Magnentius solidus fra Gudme. *Nordisk numismatisk unions medlemsblad*.
- Kromann, A. 1985: De romerske mønter fra Gudme. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Kromann, A. 1986: En siliquaskat fra Gudme. *Nordisk numismatisk unions medlemsblad*.
- Kromann, A. 1987: Die römischen Münzen von Gudme. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Kromann, A. 1989: Romersk guld. Mønter i Den kongelige Mønt- og Medaillesamling. København.
- Kromann, A. & Petersen, P. Vang. 1985: Romerske mønter, skattefund og jernalderhuse - fra et rigdomscenter på Sydfyn. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Kromann, A. & Watt, M. 1984: Skattefundet fra Smøenge. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Kromann, A. & Zahle, J. 1986: Romer i sølv. *Skalk* 6.
- Kubiak, S. 1979: *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*. Wrocław.
- Kunisz, A. 1973: *Katalog skarbow monet rzymskich na ziemiach polskich*. Warszawa.
- Kunisz, A. 1985: *Znaleziska monet rzymskich z Malopolski*. Wrocław.
- Kunow, J. 1980: Negotiator et Vectura. Händler und Transport im Freien Germanien. *Kleine Schriften aus dem Vorgeschichtlichen Seminar Marburg*, Heft 6.
- Kunst, M. 1978: Arm und Reich - Jung und Alt. *Offa* 35.
- Kunwald, G. 1962: Broskovvejene. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Kühn, H. 1965: *Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in der Rheinprovinz*. Zweite verbesserte Auflage (1. Auflage, Bonn 1940). Graz.
- Kyhlberg, O. 1980: *Vikt och Värde*. Stockholm Studies in Archaeology 1. Stockholm.
- Kyhlberg, O. 1986: Late Roman and Byzantine Solidi. An archaeological analysis of coins and hoards. Lundström, A. & Clarke, H. (red.): *Excavations at Helgö X*. Stockholm.
- Kürti, B. 1987: Fürstliche Funde der Hunnenzeit aus Szeged-Nagyszéksós. *Germanen, Hunen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit*. Nürnberg.
- La Cour, V. 1972: *Danske borganlæg til midten af det trettende århundrede, 1-2*. Nationalmuseet. København.
- Lamm, J. P. & Axboe, M. 1989: Neues zu Brakteaten und Anhängern in Schweden. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 23.
- Lamm, K. 1972: Clasp buttons. Holmqvist, W. (red.): *Excavations at Helgö IV*. Workshop, part 1. Uppsala.
- Larsen, E. B. 1985: The Gundestrup cauldron. Identification of tool traces. *Iskos* 5.
- Larsson, L. 1981: Gräber und Siedlungsreste der jüngeren Eisenzeit bei Önsvala im südwestlichen Schonen, Schweden. *Acta Archaeologica* 52.
- Larsson, L. 1982: A causewayed enclosure and a site with Valby pottery at Stävie, Western Sweden. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1981-1982*.
- Laser, R. 1980: *Die römischen und frühbyzantinischen Fundmünzen auf der Gebiet der DDR*. Berlin.
- Last, M. 1978: Die Socialordnung der Sachsen nach der Schriftquellen. Ahrens, C. (red.): *Sachsen und Angelsachsen*. Hamburg.
- Latvijas PSR arheologija. Riga 1974.
- Leeds, E. T. 1945: The Distribution of the Angles and Saxons Archaeologically Considered. *Archaeologia*, vol. XCI.
- Levinsen, K. 1984a: Jernets introduktion i Danmark. *Kuml* 1982-83.
- Levinsen, K. 1984b: En ældre romertids smedegrav fra Tolstrup ved Års. *Hikuin* 10.
- Lid, N. 1958: Drikkeseder. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, Bd. 3.
- Liedgren, L. 1987: Synpunkter på den sedentära bebyggelsens etablering i Norrland. Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 14.
- Liedgren, L. 1988: Boplatundersökningen på Kalaschabrännan: Preliminära aspekter på bebyggelsen. *Studia Archaeologica Ostrobothniensis*.
- Lind, L. 1981: *Roman denarii found in Sweden 2*. Catalogue text. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in classical archaeology 11:2.
- Lind, L. 1988: *Romerska denarer funna i Sverige*. Stockholm.
- Lindman, G. 1986: Fornborgsundersökningar på Orust. Bohuslän, vol. 8. Årsbok för Bohusläns Hembygdsförbund och Bohusläns Museum.
- Lindkvist, T. 1988: *Plundring, skatter och den feudala statens framväxt*. Opuscula Historica Upsaliensia 1. Uppsala.
- Lindqvist, A.-K. 1989: Att göra osynliga hus synliga. *Arkeologi i norr* 2. Umeå.
- Lindqvist, J. 1941: *Gotlands Bildstein I-II*. Stockholm.
- Lindqvist, S. 1935: *Svenskarna i heden tid*. Stockholm.
- Lindqvist, S. 1936: *Uppsala högar och Ottarshögen*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Lindqvist, S. 1945: *Vår svenska guldålder*. Stockholm.
- Lith, S. M. E. van & Randsborg, K. 1985: Roman Glass in West: A Social Study. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 35.
- Liversage, D. 1980: *Material and Interpretation. The Archaeology of Sjælland in the Early Roman Iron Age*. Publications of the National Museum, Archaeological-Historical Series 1, vol. XX. København.
- Lorin, O. 1985: Ett fornborgsprojekt i Rekarnebygden, Södermanland. Riksantikvarieämbetet rapport 1985:6. Stockholm.
- Loyn, H. R. 1962: *Anglo-Saxon England and the Norman Conquest*. London.
- Lund, J. 1977: Overbygård - en jernalderlandsby med neddybede huse. *Kuml* 1976.
- Lund, J. 1988: Jernalderens bebyggelse i Jylland. Näsman, U. & Lund, J. (red.) *Folkevandringstiden i Norden. En krisetid mellem ældre og yngre jernalder*. Rapport fra et bebyggelsesarkæologisk forskersymposium i Degerhamn, Öland 1985. Århus.
- Lund Hansen, U. Se Hansen, U. Lund.
- Lundh, G. 1984: *Guldbrakteaten. En studie av dess sociala funktion. Institutionen för arkeologi. Göteborgs universitet, stencil*. Göteborg.
- Lundh, K. & Rasch, M. (i tryk): *Långlöts socken*. Hagberg, U. E., Rasch, M. & Stjernquist, B. (red.): *Ölands järnåldersgravfält vol. II*. Kalmar.
- Lundström, A. 1985: Handel während der Völkerwanderungs- und Merowingerzeit in Ostskandinavien. *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa. Teil III. Der Handel des frühen Mittelalters*. Bericht über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1980 bis 1983. Göttingen.
- Lundström, A. (red.) 1988: *Thirteen studies on Helgö*. The Museum of National Antiquities, Stockholm. Studies 7.
- Lundström, P. 1955: The hillfort. The prehistoric monuments on Styrmanberget. Stenberger, M. & Klindt-Jensen, O. (red.): *Vallhagar I. A Migration Period settlement on Gotland/Sweden*.
- Lundström, P. 1983: Paviken - handelshamn, hantverksplats och skeppsvarv. Jansson, I. (red.): *Gutar och vikingar*. Historia i fickformat. Statens historiska museer. Stockholm.
- Luoto, J. 1980: Bronsålderns befästa boplatser ur finskt perspektiv. Thrane, H. (red.): *Berättning fra det andet nordiske symposium for bronzealderforskning*. Odense 9.-11. april 1980. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 28.

- Luoto, J. 1984: Liedon Vanhanlinnan mäkilinna. *Finska fornminnesföreningens tidskrift* 87. Helsingfors.
- Löfstrand, L. 1984: Tusen och en borg. Litet om fornborgar i allmänhet och Broborg i synnerhet. *Arkeologi i Uppland*. Upplandsmuseet. Rapport 1984:6.
- Løken, T. 1987a: Forsand: Nå også med den første kjente bronzealderlandsby i Norge. *Frå haug ok heidni* 3/11.
- Løken, T. 1987b: The correlation between the shape of grave monuments and sex in the Iron Age, based on material from østfold. J.-R. Naess (red.): *Were they all men?* Stavanger arkeologiska museum. Stavanger.
- Løken, T. 1988: Forsandmoen - har bebyggelsen også vært organisert som landsby i eldre romertid? *Frå haug ok heidni* 4/12.
- Lønstrup, J. 1988: Mosefund af hærudstyr fra jernalderen. Mortensen, P. & Rasmussen, B. M. (red.): *Fra stamme til stat i Danmark, 1. Jernalderens Stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Århus.
- Mackeprang, M. B. 1936a: Om et Træskrin med Amuletter og undergørende Planter samt andet mærkeligt i en Grav fra Romersk Jernalder. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Mackeprang, M. B. 1936b: Guldhornene. En arkæologisk Bestemmelse af deres Stil og Type. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Mackeprang, M. B. 1940: Aarslev-fundet. Et rigt fynsk gravudstyr fra 4. aarh. e.Kr. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1940.
- Mackeprang, M. B. 1943a: *Kulturbeziehungen im nordischen Raum des 3.-5. Jahrhunderts*. Hamburger Schriften zur Vorgeschichte und germanischen Frühgeschichte, Bd. 3. Leipzig 1943.
- Mackeprang, M. B. 1943b: Om de saakaldte "Guldgubber". *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Mackeprang, M. B. 1952: *De nordiske guldbakteater*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, bd. II. Århus.
- Madsen, C. 1989: Møllegårdsmarken. *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1988*.
- Madsen, C. & Thrane, H. 1986: Gudme pensionistboliger. *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1985*. Det Arkæologiske Nævn 1986.
- Magnus Lagabøters Landslov: Oversat af Tarenger, A. 5. udgave 1979. Oslo.
- Magistri Adam Bremensis: *Gesta Hammaburgensis Ecclesia Pontificum*. Schmeidler, B. (red.): 3. udg. (1917) Hannover.
- Magnus, B. & Myhre, B. 1976: *Forhistorien. Fra jegergrupper til høvdingssamfunn*. Cappelen. Oslo. (= Norges Historie 1).
- Magnusson, G. 1986: *Lågtekisk järnhantering i Jämtlands län*. Jernkontorets Bergshistoriska Skriftserie N:r 22. Stockholm.
- Magnusson, G. 1987: Järn, kolonisation och landskapsutnyttjande i Norrlands inland. Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* nr.14.
- Malmer, B. 1983: Om myntfund, myntcirkulation og bebyggelse under vikingatiden. ólafsson, G. (red.): *Hus, gård og bebyggelse*. Foredrag från det XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982. Reykjavik.
- Malmer, M. P. 1963: *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8º, N° 3. Lund.
- Malmer, M. P. 1977: Chronologie der Solidi und Goldbrakteaten. Kossac, G. & Reichstein, J. (red.): *Archäologische Beiträge zur Chronologie der Völkerwanderungszeit*. Antiquitas Reihe 3, Bd. 20. Bonn.
- Mann, J. C. 1983: *Legionary Recruitment and Veteran Settlement during the Principate*. University of London, Institute of Archaeology, Occasional Publication no. 7. London.
- Manneke, P. 1983: Gotlands fornborgar. Jansson, I. (red.): *Gutar och vikingar*. Historia i fickformat. Statens historiska Museer. Stockholm.
- Marseen, O. 1958: Oldtiden. Huhle, R. (red.): *Bogen om Himmerland*. Aabenraa.
- Marstrander, L. 1983: Inn-Trøndelag i romertid. Gravfunn og bosetning. *Gunnaria* 43.
- Marstrander, S. 1958: Datering av våre bygdeborger. *Det konglige Norske Videnskabers Selskabs forhandlinger* 31:28.
- Martens, I. 1972: Møsstrond i Telemark - en jernproducerende fjellbygd før svartedauen. *Viking* 36.
- Martens, I. 1982: Recent Investigations and Iron Production in Viking Age Norway. *Norwegian Archaeological Review* 15.
- Martens, I. 1983: The Norwegian Bloomery Furnaces and their Relation to European Finds. *Offa* 40.
- Martens, I. 1988: *Jernvinna på Møsstrond i Telemark. En studie i teknik, bosetning og økonomi*. Norske Oldfunn XIII. Oslo.
- Maxfield, V. A. 1981: *The Military Decorations of the Roman Army*. London.
- Meinander, C. F. 1945: En romersk bronsskål från Österbotten. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 45.
- Meinander, C. F. 1977: Forntiden i svenska Österbotten. *Svenska Österbottens historia* I. Vasa.
- Meinander, C. F. 1984: Kivikautemme väestöhistoria. Suomen väestön esihistorialliset juuret. *Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk*. 131.
- Miettinen, M. 1987: Arkeologisk forskning i Syd-Österbotten. *Arkeologia Suomessa* 1985. Helsinki.
- Miettinen, M. & Storsved, O. 1984: *Offerstenar i Malax*. Malax Museiförening.
- Mikkelsen, D. Kaldal. 1988: *Enkeltgård eller landsby? En arkæologisk undersøgelse med udgangspunkt i et gårdsanlæg ved Mørup, Jylland*. (Upubliceret hovedfagsspeciale, Aarhus Universitet, Moesgård).
- Mikkelsen, E. 1988: Territorier og økonomiske, sociale og politiske strukturer i forhistorisk tid. *Viking* 61.
- Mikaelsson, J. & Persson, O. 1986: *Öland från grunden. Fossil och landskapsutveckling - en vägvisare*. Stockholm.
- Molke, E. 1976: *Rumerne i Danmark og deres oprindelse*. København.
- Montelius, O. 1895-97: Den nordiska järnålderns kronologi 1-3. *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* 9, 1895; 10, 1897.
- Moora, H. 1938: *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 nach Christus*. Verhandlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft XXIX. Tartu.
- Morgan, L. 1877: *Ancient Society*. New York.
- Mortensen, R. 1920: Fra Hads Herreds Fortid. *Historisk Samfund for Aarhus Stift*.
- Mortensen, R. 1929: *Fra Vejle Vestereg*.
- Mortensen, R. 1930: Midtjylland. De nedbrudte Kirker - Jærnuvindingen. *Vejle Amts Aarbog*.
- Mortensen, R. 1932a: Jærnuvindingen i Vejle Amt. *Vejle Amts Aarbog*.
- Mortensen, R. 1932b: Oldtidsjærn i Ribe Amt II. *Fra Ribe Amt* 7.
- Mortensen, R. 1933: Oldtidsjærn i Ribe Amt III. *Fra Ribe Amt* 8.
- Mortensen, R. 1940: Jysk Jærn. *Jyske Samlinger*. 5. Række, IV Bd.
- Munksgaard, E. 1953: Collared Gold Necklets and Armlets. *Acta Archaeologica* 24.
- Munksgaard, E. 1972: Vikingskatten fra Rebild. Glimt fra arbejdsmarken. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Munksgaard, E. 1985: Senantikt sølv. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Munksgaard, E. 1987: Spätantikes Silber. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Munksgaard, E. & Thrane, H. 1978: Broholm. Hoops, J. (red.): *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 3.
- Myhre, B. 1972: Funn, fornminner og ødegårder. *Stavanger museums skrifter* 7.
- Myhre, B. 1978: Agrarian Development, Settlement History and Social Organization in SW-Norway in the Iron Age. Kristiansen, K. & Paludan-Müller, C. (red.). *New Directions in Scandinavian Archaeology*. København.

- Myhre, B. 1981: *Sola og Madla i forhistorisk tid*. Arkeologisk museum Stavanger. Småtryk 10. Stavanger.
- Myhre, B. 1983: Beregning av folketal på Jæren i yngre romertid og folkevandringstid. ólafsson, G. (red.): *Hus, gård og bebyggelse*. Foredrag från det XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982. Reykjavik.
- Myhre, B. 1984: *Økonomiske sentra, territorieinndeling og samfunnsorganisasjon i Sør- og Vest-Norge i romertid - folkevandringstid: et forsøk*. (Upublisert manuskript). Bergen.
- Myhre, B. 1987: Chieftains' graves and chiefdom territories in South Norway in the Migration Period. *Studien zur Sachsenforschung* 6.
- Müller, A. von 1958: Die birnen- und kugelförmigen Anhänger der älteren römischen Kaiserzeit. *Offa* 15 (1956).
- Müller, G. 1986: Runenzeichenfrequenz im älteren Futhark und die Überlieferungsbedingungen von Brakteateninschriften. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 20.
- Müller, G. 1988: Von der Buchstabenmagie zur Namenmagie in den Brakteateninschriften. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 22.
- Müller, S. 1880: Dyreornamentiken i Norden, dens Oprindelse, Udvikling og Forhold til samtidige Stilarter. En arkæologisk Undersøgelse. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Müller, S. 1888-1895: *Ordnung af Danmarks Oldsager II. Jernalderen*. Leipzig.
- Müller, S. 1920: Nye Fund og Former. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Müller-Wille, M. 1983: Der Schmied im Spiegel archäologischer Quellen zur Aussage von Schmiedegräbern der Wikingerzeit. *Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*. Teil II. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philol.-Hist. Kl. 3. Folge, nr 123. Göttingen.
- Müller-Wille, M. 1989: *Die Ostseegebiete während des frühen Mittelalters*. Kulturkontakt, Handel und Urbanisierung aus archäologischer Sicht. Kiel.
- Müller-Wille, M. 1989b: *Heidnische Opferplätze im frühgeschichtlichen Europa nördlich der Alpen*. Die archäologische Überlieferung und ihre Deutung. Joachim Jungius-Gesellschaft der Wissenschaften E.V. Jahrgang 7, Heft 3. Hamburg.
- Myrdal, J. 1982: Jordbruksredskap av järn före år 1000. *Fornvännen* 77.
- Myrdal, J. 1988: Agrarteknik och samhälle under två tusen år.
- Näsman, U. & Lund, J. (red.): *Folkevandringstiden i Norden*. En kritisk tid mellan äldre och yngre jernalder? Rapport fra et bebyggelsesarkæologisk forskersymposium i Degerhamn, Öland 1985. Århus.
- Myres, J. N. L. 1969: *Anglo-Saxon Pottery and the Settlement of England*. Oxford.
- Myres, J. N. L. 1970: *The Angles the Saxons and the Jutes*. Raleigh Lecture on History. P.B.A. LVI.
- Myres, J. N. L. 1977: *A Corpus of Anglo-Saxon Pottery of the Pagan Period*. Vol. 1-2. Cambridge University Press. Cambridge.
- Mäkiuot, M. 1987: Om den förhistoriska järnframställningen i Nordfinland. Nordkalotten i en skiftande värld - kulturer utan gränser och stater över gränser. *Studia historica septentrionalia* 14:2. Rovaniemi.
- Møllerop, O. 1957: Gård og gårdssamfunn i eldre jernalder. *Stavanger museums årbok*.
- Nakkerud, T. B. & Schaller, E. 1979: Slaggroper på Eg. Kristiansand, Vest-Agder. *AmS-Varia* 4.
- Nerman, B. 1913: *Vilka konungar ligga i Uppsala högar?* Uppsala.
- Nerman, B. 1941: *Sveriges rikets uppkomst*. Stockholm.
- Neumann, H. 1982: *Olgerdige - Et bidrag til Danmarks tidligste historie*. Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands amt 1. Haderslev.
- Nielsen, H. 1985: Guldsmedekunsten. *Skalk* 6.
- Nielsen, J. N. 1979: Jernalderboplads og -gravplads ved Sejlflod. *Antikvariske Studier* 3.
- Nielsen, J. N. 1980a: En jernalderboplads og -gravplads ved Sejlflod i Østhimmerland. *Antikvariske Studier* 4.
- Nielsen, J. N. 1980b: Nordjysk Jernalder. *Skalk* 3.
- Nielsen, J. N. 1982: Iron Age Settlement and Cemetery at Sejlflod in Himmerland, North Jutland. *Journal of Danish Archaeology* 1.
- Nielsen, J. N. 1984: Sejlflod-orientering og bebyggelsesudviklingen i Jylland. *Fra Stamme til Stat*. Symposium på Sostrup Kloster 23.-25. maj 1984. Moesgård.
- Nielsen, J. N. 1987: Sejlflod. *Skalk* 4.
- Nielsen, J. N.; Jørgensen, L. B.; Fabech, E. & Munksgaard, E. 1985: En rig germanertidsgrav fra Sejlflod, Nordjylland. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1983.
- Nielsen, J. N. & Rasmussen, M. 1986: *Sejlflod - en jernalderlandsby ved Limfjorden*. Aalborg.
- Nielsen, K. Høilund & Madsen, P. K. 1981: Knoglespil. *Skalk* 6.
- Nielsen, N. 1922: Jærnuvindingen i Nørrejylland i Oldtid og Middelalder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Nielsen, N. 1924: *Studier over Jærnproduktion i Jylland*. København.
- Nielsen, K. Høilund 1988: Dyreornamentik. Social indikation eller modefænomen? Madsen, T. (red.): *Bag Moesgårds maske*. Århus.
- Nilsson, C. 1977: *Ett flatmarksgravfält på Visby Bosgård i Visby sn. Östergötland*. Riksantikvarieämbetet rapport; Forskning och utveckling, 1. Stockholm.
- Nilsson, T. 1990: Stentinget. Udgravninger 1989: nr. 178 Stentinget. *Arkæologiske udgravninger i Danmark* 1989.
- Noelke, P. 1984: Reiche Gräber von einem römischen Gutshof in Köln. *Germania* 62/2.
- Norberg, R. 1931: Moor- und Depotfunde aus dem 5. Jahrhundert nach Chr. in Schonen. *Acta Archaeologica* 2.
- Norden, A. 1938: Le Problème des "Bonshommes en Or". *Acta Archaeologica* IX.
- Nordisk Ministerråd, 1987: *Natur- og kulturlandskapet i arealplanlægningen*. Regioninndeling av landskap. Miljørapport 1987:3.
- Nordiska Ministerrådet, 1984: *Naturgeografisk regionindelning av Norden*. NU B 1977:34. Omtryckt 1984.
- Nordland, O. 1976: Øl. *Kulturlhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, Bd. 20.
- Nordman, C. A. 1922: Hävinnyt kulturalöytö. *Suomen museo* 1922.
- Nordman, C. A. 1944: Svenskarna i Finlands järnålder. *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri utgiven av Letterstedtska föreningen*. Stockholm.
- Norges Gamle Lover: Indtil 1387. 3. bd.. Keyser, R. & Munch, P. A. Christiania 1849.
- Norling-Christensen, H. 1949: Germansk Jærnalders Begyndelse i Norden. *Viking* 13.
- Norling-Christensen, H. 1954: *Katalog over ældre romersk jernalders grave i Århus Amt*. Nordiske Fortidsminder, IV. bd, 2. hefte. København.
- Nylén, E. 1962: Skatten från Havors fornborg. *Proxima Thule*. Sverige och Europa under forntid och medeltid. *Hyllningsskrift till H. M. Konungen den 11 november 1962 utgiven av Svenska arkeologiska samfundet*. Stockholm.
- Nylén, E. 1970: Die älteste Goldschmiedekunst der nordischen Eisenzeit und ihr Ursprung. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 15.
- Nylén, E. 1978: *Bildstenar*. Visby.
- Nylén, E. & Lamm, J. P. 1987: *Bildstenar*.
- Näsman, U. 1976: Introduction to the description of Eketorp -I, -II, -III. Borg, K.; & Näsman, U. & Wegraeus, E. (red.): *Eketorp. Fortification and settlement on Öland/Sweden*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Näsman, U. 1981: Borgeas ø. *Skalk* 1.
- Näsman, U. 1984: Glas och handel i senromersk tid och folkevandringstid. *En studie kring glas från Eketorp-II, Öland Sweden*. Uppsala University Institute of Northeuropean Archaeology. Archaeological Studies 5.

- Näsman, U. 1986a: Produktionen i järnåldern före vikingatiden - fakta och fiktion. *Kontaktstencil* 28-29.
- Näsman, U. 1986b: Vendel period glass from Eketorp-II, Öland, Sweden. On glass and trade from the late 6th to the late 8th centuries A.D. *Acta Archaeologica* 55, 1984.
- Näsman, U. 1988a: Analogislutning i nordisk jernalderarkæologi. Et bidrag til udviklingen af en nordisk historisk etnografi. Mortensen, P. & Rasmussen, B. M. (red.): *Fra Stamme til Stat i Danmark 1. Jernalderens stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Århus.
- Näsman, U. 1988b: Den folkvandringstida ?krisen i Sydskandinavien, inklusive Öland och Gotland. Näsman, U. & Lund, J. (red.): *Folkvandringstiden i Norden. En krisetid mellem ældre og yngre jernalder*. Rapport fra et bebyggelsesarkæologisk forskersymposium i Degerhamn, Öland 1985. Århus.
- Näsman, U. 1990: Om fjärrhandel i Sydskandinaviens yngre järnålder. Handel med glas under germansk järnålder och vikingetid. *Hikuin* 16.
- Näsman, U. & Wegraeus, E. 1968: Fästningsbyn vid Eketorp på Öland. *Nicolay* 4.
- Nørlund, P. 1948: *Trelleborg*. Nordiske fortidsminder 4:1. Det kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.
- Odner, K. 1973: Økonomiske strukturer på Vestlandet i eldre jernalder. Bergen.
- Odner, K. 1983: *Finner og terfinner*. Oslo Occasional Papers in Social Anthropology nr. 9. Oslo.
- Odner, K. 1985: Saamis (Lapps), Finns and Scandinavians in History and Prehistory. Ethnic Origins and Ethnic Processes in Fennoscandinavia. *Norwegian Archaeological Review* 18.
- Ojala, H. et al.: Vammala, Kutala, Ohriemi. *Karhunhammas* 11.
- Olausson, M. 1982: *Fornborgarna i Angarn-sjöområdet. En metodstudie med utgångspunkt från undersökningarna vid Olhamra gård*. Seminarieuppsats. Institutionen för nordeuropeisk arkeologi, Stockholm.
- Olausson, M. 1987: Hillforts, subsistence and economic centralisation A.D. 300-500 in Eastern Middle Sweden. Burenhult, G.; Carlsson, A.; Hyenstrand, Å. & Sjøvold, T. (red.): *Theoretical approaches to artefacts, settlements and society. Studies in honour of Mats P. Malmer*. BAR International series 366 (II). 1987.
- Olrik, A. 1909: At sidde på høj. *Danske studier* 1909. København.
- Olsen, O. 1966: Hørg, Hov og Kirke. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1965. København.
- Olsen, O. 1984: Danefæ i dag. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Ordning, A. 1941: Skogshistoriske analyser fra Raknehaugen. *Meddelser fra Det Norske Skogforsøksvesen*. Hefte 2. Oslo.
- Oxford Latin Dictionary I-II. Oxford 1968-82.
- Parker, M. Pearson. 1984: *Death, Society and Social Change. The Iron Age of Southern Jutland 200 B.C.-600 A.D.* Ph.D. Kings College Cambridge.
- Petersen, P. Vang. 1985: Gudme II - Hittidige undersøgelser. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Petersen, P. Vang. 1986: 106. Gudme (Stærkærvej). *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1985*. Det Arkæologiske Nævn.
- Petersen, P. Vang. 1987a: Zwei Schatzfunde mit römischen Münzen in Gudme - archäologische Untersuchungen. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Petersen, P. Vang. 1987b: 151. Stærkærvej (Gudme III). *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1986*. Det Arkæologiske Nævn.
- Petersen, P. Vang. 1988a: Gudme II, en guldskat i hus! *Årbog for Svendborg & Omegns Museum*.
- Petersen, P. Vang. 1988b: Nydam III - et våbenoffer fra ældre germansk jernalder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1987.
- Petersen, P. Vang. 1990: Nationalmuseets 1. afdeling. Danefæ 1989. Stentinget 10.02.05. Hellevad. *Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1989*.
- Petré, B. 1980: Björnfällen i begravningsritualen - statusobjekt speglade regional handel? *Fornvännen* 75.
- Petré, B. 1984: *Arkeologiska undersökningar på Lovö. Del 4*. Acta Universitatis Stockholmiensis, 10.
- Pirling, R. 1966: *Das Römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*. Text, Katalog und Tafeln. Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit. Ser. B. Berlin.
- Pontoppidan, E. 1769: *Den Danske Atlas*, Tomus V. Første Bind. København. Genoptrykt 1970, Danmark.
- Porsmose, E. 1987: *De fynske landsbyers historie - i dyrkningsfællesskabets tid*. Odense.
- Pott, R. 1988: Impact of Human Influence by Extensive Woodland Management and former Landuse in North-Western Europe. Salbitano (red.): *Human Influence on Forest Ecosystems Development in Europe*. Bologna.
- Pott, R. 1990: Historische Waldnutzungsformen Nordwestdeutschlands. *Heimatspflege in Westfalen*, 3. Jahrg. 2/1990.
- Poulsen, P. 1985: Gudmebrakteaterne 1982. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Poulsen, P. 1987: Der Brakteaten-Fund von Gudme 1982. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Prokop(ius) 1903: *Gothenkrieg*. Leipzig.
- Raddatz, K. 1957: *Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck*. Offa-Bücher 13. Neumünster.
- Raddatz, K. 1969: Miniaturgerät als Grabbeigabe. Manegold, K.-H. (red.): *Wissenschaft, Wirtschaft und Technik. Studien zur Geschichte. Wilhelm Treue zum 60. Geburtstag*. München.
- Raddatz, K. 1987a: Der Thorsberger Moorfund. Gürtelteile und Körperschmuck. Katalog. Offa 44.
- Raddatz, K. 1987b: *Der Thorsberger Moorfund. Katalog. Teile von Waffen und Pferdegeschir, sonstige Fundstücke aus Metall und Glas, Ton- und Holzgefäße, Steingeräte*. Offa-Bücher Bd. 65. Neumünster.
- Ramqvist, P. H. 1983: *Gene. On the origin, function and development of sedentary Iron Age settlement in Northern Sweden*. Archaeology and Environment 1. Umeå.
- Ramqvist, P. H. 1987: Mellannorrland under äldre järnålder. Några aspekter på samhällsstrukturen. Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 14.
- Ramqvist, P. H. 1988a: Högom. Nya undersökningar av bebyggelsepå. *Arkeologi i Norr* 1. Umeå.
- Ramqvist, P. H. 1988b: Gene och den mellannorrländska bebyggelsen under äldre järnålder. Burenhult, G. (red.): *Länkar till vår forntid - en introduktion i Sveriges arkeologi*.
- Ramqvist, P. H. 1990a: Helgö. Unikt handelscentrum eller vanlig bondgård? *Fornvännen* 85.
- Ramqvist, P. H. 1990b: Högom. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Ramqvist, P. H. & Müller-Wille, M. 1988: Regionale und überregionale Bedeutung des völkerwanderungszeitlichen Gräberfeldes von Högom, Medelpad, Nordschweden. Ein Vorbericht. *Germania* 66/1.
- Ramskou, T. 1976: *Lindholm Høje Gravpladsen*. Nordiske Fortidsminder, Serie B - in quarto. Bd. 2. København.
- Randsborg, K. 1980: *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State*. London.
- Randsborg, K. 1981: Gensyn med Gudme. *Aarbog for Svendborg og Omegns Museum*.
- Randsborg, K. 1984: Women i Prehistory. The Danish Example. *Acta Archaeologica* 55.
- Randsborg, K. 1987: Gläser und Bronzegefäße im Norden: Ein Kommentar. *Acta Archaeologica* 57, 1986.
- Randsborg, K. 1988: Byen, magten og jorden. Europa og Danmark i det første årtusinde. Mortensen, P. & Rasmussen, B. M. (red.): *Fra Stamme til Stat i Danmark 1. Jernalderens stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Århus.

- Rasch, M. 1991: Glömminge socken, Algutsrums socken. Hagberg, U. E., Rasch, M. & Stjernquist, B. (red.): *Ölands järnåldersgravfält* vol. II. Kalmar.
- Rau, G. 1972: Körpergräber mit Glasbeigaben des 4. nachchristlichen Jahrhunderts im Oder-Weichsel-Raum. *Acta Praehistoria et Archaeologica* 3.
- Rau, G. 1973: Facettschliffgläser und die Chronologie der Spätkaizerzeit. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 3.
- Rau, G. 1974: Zur Provenienzfrage spätantiken Gläser. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 4.
- Rausing, G. 1987: Barbarian Mercenaries or Roman Citizens? *Fornvännen* 82.
- Redin, L. 1976: Lagmanshejdan. Et gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör. *Acta Archaeologica Lundensia. Series in 40C*. Nr. 10.
- Reich, E. 1890: *Griechische Weihgeschenke*. Abhandlungen des Archäologisch-Epigraphischen Seminars der Universität Wien, Heft VII. Wien.
- Reichstein, J. 1975: *Die kreuzförmige Fibel. Zur Chronologie der späten römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit in Skandinavien, auf dem Kontinent und in England*. Offa-Bücher, Bd. 34. Neumünster.
- Renfrew, C. 1982: Socio-economic change in ranked societies. Renfrew, C. & Shennan, S. (red.): *Ranking, resource and exchange*. New Directions in Archaeology. Cambridge.
- Renfrew, C. 1983: Introduction: The Megalith Builders of Western Europe. Renfrew, C. (red.): *The Megalithic Monuments of Western Europe*. London.
- Renfrew, C. 1986: Introduction. Renfrew, C. & Cherry, J. (red.): *Peer Polity Interaction and Socio-political Change*. New Directions in Archaeology. Cambridge.
- Renfrew, C. & Cherry, J. F. 1986: *Peer Polity Interaction and Socio-political Change*. New Directions in Archaeology. Cambridge.
- Resi, H. Gjostein. 1986: Gravplassen Humn i Østfold. Norske Oldfunn XII. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Ringstad, B. 1985: *Tjernagelhaugen. De kulturhistoriske undersøkelsene på Tjernagel, Sveio*. Arkeologiske rapporter 9. Historisk museum, Universitetet i Bergen.
- Ringstad, B. 1987a: De store gravminnene - et maktideologisk symbol? *Viking* 50.
- Ringstad, B. 1987b: *Vestlandets største gravminner. Et forsøk på lokalisering av forhistoriske maktsentra*. Magisterafhandling. Bergens Universitet.
- Ringstad, B. 1988: Aslaksteinen - landets eldste bygdeborg? *Romsdal Sogelags årsskrift*.
- Ringtved, J. 1984: Sejlflod-gravpladsen og udviklingen i Jylland i yngre romertid og ældre germanertid. *Fra Stamme til Stat. Symposium på Sostrup Kloster 23.-25. maj, 1984*. Moesgård.
- Ringtved, J. 1988a: Jyske gravfund fra yngre romertid og ældre germanertid. Tendenser i samfundsudviklingen. *Kuml* 1986.
- Ringtved, J. 1988b: Regionalitet. Et jysk eksempel fra yngre romertid og ældre germanertid. Mortensen, P. & Rasmussen, B. M. (red.): *Fra Stamme til Stat i Danmark 1. Jernalderens stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Århus.
- Ringtved, J. 1988c: Samfundsmæssige ændringer på overgangen mellem ældre og yngre jernalder. Madsen, T. (red.): *Bag Moesgårds maske*. Århus.
- Robinson, D. 1989: Botaniske undersøgelser ved Lundeberg I: En handelsplads fra 3. og 4. århundrede e.Kr. *Årbog for Svendborg og Omegns Museum*.
- Rosenberg, G. 1937: *Hjortespringfundet*, Nordiske Fortidsminder, III Bd., I. hefte. København.
- Rosenquist, A. M. 1978: Utvikling av effektivitet av jernvinner som en funksjon av tida. Loken, T. (red.): *Jern og jernvinne som kulturhistorisk faktor i jernalder og middelalder i Norge*. Ams-Varia 4.
- Salin, B. 1894: Fynd från Finjasjöns strand, Skåne. *Månadsblad*.
- Salo, U. 1968: Die frühromische Zeit in Finnland. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 67.
- Salo, U. 1984: Pronssikausi ja rautakauden alku. *Suomen historia* 1. Espoo.
- Sawyer, P. 1988: *The making of Sweden*. Occasional papers on Medieval topics 3. Göteborg.
- Sawyer, P. 1988b: *Da Danmark blev Danmark. Fra ca. år 700 til ca. 1050*. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, 3.
- Schauman-Lönnquist, M. 1986: Ketohaka 11. Till dateringen av en vapengrav. *Iskos* 6.
- Schaumann-Lönnquist, M. 1989: The Development of Iron Age settlement in the Isokylä Area in Salo. *Iron Age Studies in Salo III*. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 89:2.
- Schetelig, H. 1912: *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergens museums skrifter. Ny rekke. Bd. II, Nr. 1. Bergen.
- Schmid, P. 1982: Besprechungen und Anzeigen. Myres, A. Corpus of Anglo-Saxon Pottery of the Pagan Period. *Germania* 60/2.
- Schnell, I. 1934: *Fornborgarna i Västmanlands län*. Västmanlands fornminnesförenings årskrift, vol. 22. Västerås.
- Schou Jørgensen, M. Se Jørgensen, M. Schou.
- Schovsbo, P. O. 1987: *Oldtidens vogne i Norden. Arkæologiske undersøgelser af mose- og jordfundne vognde af træ fra neolitikum til ældre middelalder*. Frederikshavn.
- Schulze, H.; Sjöberg, M. Beskow; Broberg, B. & Holgersson, K. 1984: *Ett barngravfält från romersk järnålder*. Riksantikvarieämbetets rapport UV 1984:35. Stockholm.
- Schulze, M. 1977: *Die spätkaiserzeitlichen Armbrustfiblen mit festem Nadellhalter*. Antiquitas. Reihe 3. Bd. 19.
- Schwidetzky, I. 1976: Bevölkerung. Hoops, J. (red.): *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 2.
- Sehested, N. F. B. 1878: *Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm*. København.
- Seip, J. A. 1978: Studier av makt. Seip, J. A.; Løchen & Albrektson (red.): *Hva er makt? Søkelyst på makt og Maktutredningen*.
- Selinge, K.-G. 1974: Fångstgropar. Jämtlands vanligaste fornlämnningar. *Fornvärdaren* 12. Östersund.
- Selinge, K.-G. 1977: Järnålderns bondekultur i Västernorrland. *Västernorrlands förhistoria*. Härnösand.
- Selinge, K.-G. 1983: Modell för landskapsutnyttjande inom fångstkultur och tidig agrar kultur. Exempel från mellersta Norrland. Folk og ressurser i Nord. Foredrag fra Trondheims-symposiet om midt- og nordskandinavisk kultur 1982. Trondheim.
- Selirand, J.: 1989: *Viron rautakausi. Viron nuoremman rautakauden aineiston pohjalta*. *Studia archaeologica septentrionalia* I. Oulu.
- Sellevoold, B. Jansen 1988: Skjelettfun og funnkontekst. Iregren, E. Jennbert, K. & Larsson, L. (red.): *Gravskick och Gravdata*. Lund.
- Sellevoold, B. Jansen 1989: Comments on Population Studies and the Archaeologist. *Norwegian Archaeological Review* 22/2.
- Sellevoold, B. Jansen; Hansen, U. Lund & Jørgensen, J. Balslev 1984: *Iron Age Man in Denmark*. Nordiske Fortidsminder Serie B, Bd. 8. København. Prehistoric Man in Denmark, Vol. III.
- Serning, I. 1966: *Dalarnas järnålder*. Stockholm.
- Serning, I. 1973: *Förhistorisk järnhantering i Dalarna. Fältundersökningar och tekniska undersökningar*. Jernkontorets Forskning serie H Nr. 9. Stockholm.
- Serning, I. 1979: Grop-schacktugnen från Hallfreds i Follingbo. *Arkeologi på Gotland*. Visby.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1982: Ideology, symbolic power and ritual communication: a reinterpretation of Neolithic mortuary practices. Hodder, I. (red.): *Symbolic and structural archaeology*. New Directions in Archaeology. Cambridge.
- Siemen, P. 1988: Årsberetning. *Esbjerg Museum*.
- Siven, C.-H. 1982: *Metoder för beräkning av förhistoriska populationer*. Arkeologiska rapporter och meddelanden från Institutionen för arkeologi vid Stockholms Universitet. Nr. 10. Stockholm.

- Sjöberg, M. Beskow 1977: The Iron Age Settlements of the Skedemosse Area on Öland, Sweden. *The Archaeology of Skedemosse IV*. Motala.
- Sjöberg, M. Beskow (red.) 1987: *Ölands järnåldergravfält* Vol. 1. Kalmar.
- Skansjö, S., Ridderspore, M. & Reisnert, A. 1989: Huvudgårdarna i källmaterialet. By, huvudgård och kyrka. *Studier i Ystadsområdets medeltid*. Lund.
- Skirbekk, S. 1986: *Ideologisløring som ideologi*. Universitetsforlaget. Oslo - Bergen - Stavanger - Tromsø.
- Skovgaard-Petersen, I. 1977: Oldtid og vikingetid. *Gyldendals Danmarks historie 1. Tiden indtil 1340*. København.
- Skovmand, R. 1942: De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder indtil omkring 1150. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Skårup, J. 1976: *Stengade II. En langelandsk gravplads med grave fra romersk jernalder og vikingetid*. Rudkøbing.
- Slomann, W. 1950: Medelpad og Jämtland i eldre jernalder. *Universitetet i Bergen Årbok. Historisk-antikvarisk rekke 2*, 1948.
- Slomann, W. & Christensen, A. E. 1984: *The Åker find, theories and speculations*. Universitetets oldsaksamlings skrifter, 5.
- Smyser, H. M. 1965: 'Ibn Fadlan's Account of the Rus'. Bessinger, J. & Creed, R. P. (red.): *Medieval and Linguistic Studies in honour of Francis Peabody Magoun Jr*. London.
- Solberg, B. 1976: *Jernalder på nordre Sunnmøre. Bosetning, ressursutnyttelse og social struktur*. Upubliceret magisterafhandling. Bergen.
- Sprandel, R. 1968: *Das Eisengewerbe im Mittelalter*. Stuttgart.
- Staubach, N. 1983: Germanisches Königtum und lateinische Literatur vom fünften bis zum siebten Jahrhundert. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 17.
- Steinsland, G. 1990: De nordiske gullblikk med parmotiv og norrøn fyrsteideologi. Et tolkningsforslag. *Collegium Medieval 3*.
- Steinsland, G. & Vogt, K. 1981: "Aukinn ertu Uolse ok vpp vm tekinn". En religionshistorisk analyse av Volsatått i Flateyjarbók. *Arkiv for Nordisk filologi 96*.
- Stenberger, M. 1929: Ett öländskt gravröse. *Kalmar Läns Fornminnes Förening Meddelanden XVI-XVII*.
- Stenberger, M. 1933: *Öland under äldre järnåldern. En bebyggelsehistorisk undersökning*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Stenberger, M. 1957: Tuna in Badelunda. A grave in central Sweden with Roman vessels. *Acta Archaeologica 27*.
- Stenberger, M. 1958: *Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit*. Stockholm.
- Stenberger, M. 1964: *Det forntida Sverige*. Stockholm.
- Stenberger, M. 1966: A fortified Village on öland, Sweden. *Acta Archaeologica 37*.
- Stenberger, M. & Klindt-Jensen, O. 1955: *Vallhagar II. A Migration Period settlement on Gotland/Sweden*. København.
- Stenvik, L. F. 1987a: Gammel jernframstilling i Trøndelag. *Spor - fortidsnytt fra Midt-Norge 1*.
- Stenvik, L. F. 1987b: Tidlig jernproduksjon i Midt-Norge. Nordkalotten i en skiftende värld - kulturer utan gränser och stater över gränser. *Studia historica septentrionalia 14/2*.
- Steuer, H. 1980: *Die Franken in Köln*. Greven, Köln.
- Steuer, H. 1982: *Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen.
- Steuer, H. 1987: Helm und Ringschwert - Prunkbewaffnung und Rangabzeichen germanischer Krieger. Eine übersicht. *Studien zur Sachsenforschung 6*.
- Steuer, H. 1989: Archaeology and History: Proposals on the Social Structure of the Merovingian Empire. Randsborg, K. (red.): *The Birth of Europe: Archaeology and Social Development in the first Millennium A.D.* Analecta Romana Instituti Danici, Supplements-bind. Rom.
- Stjernquist, B. 1951: *Vä under järnåldern*. Lund.
- Stjernquist, B. 1955: *Simris. On cultural Connections of Scania in the Roman Iron Age*. Acta Archeologica Lundensia Ser. in 4º. N° 2. Lund.
- Stjernquist, B. 1963: Präliminarien zu einer Untersuchung von Opferfunden. Begriffbestimmung und Theoriebildung. *Meddelanden från Lunds universitets historiske museum 1962-63*.
- Stjernquist, B. 1968: Germanische Quellenopfer. Jankuhn, H. (red.): *Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa*.
- Stjernquist, B. 1974: Das Opfermoor in Hassle-Bösarp, Schweden. *Acta Archaeologica XLIV*.
- Storgaard, B. 1990: Årslev-fundet - et fynsk gravfund fra slutningen af yngre romersk jernalder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Straume, E. 1987: *Gläser mit Facettenschliff aus skandinavischen Gräbern des. 4. und 5. Jahrhunderts n. Chr.* Oslo.
- Straume, E. 1988: The Grave from Nordre Rør in Rygge, Østfold. Hårdh, B. et al. (red.): *Trade and Exchange in Prehistory. Studies in Honour of Berta Stjernquist*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8º N° 16. Lund.
- Straume, E. 1989: Die Gläser mit Fadenaufgabe aus der Völkerwanderungszeit in Norwegen. *Köln Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, Bd. 22.
- Ström, F. 1961: *Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid*. Göteborg.
- Strömberg, M. 1961: *Untersuchungen zur Jüngerer Eisenzeit in Schonen. Völkerwanderungszeit - Wikingerzeit*. Acta Archaeologica Lundensia 4. Lund.
- Strömberg, M. 1963: *Järnåldersguld i Skåne*. Lund
- Såmunds Edda*. Översatt från isländskan av E. Brate. Stockholm 1913.
- Stuiver & Pearson 1986: High-Precision Calibration of the Radiocarbon Time Scale, AD 1950-1500 BC. *Radiocarbon 28*, no. 2B.
- Särilvik, I. 1976: Järnframställning i Ryd. *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift*, 6/10.
- Särilvik, I. 1982: *Paths towards a stratified society. A Study of Economic, Cultural and Social Formations in South-West Sweden during the Roman Iron Age and Migration Period*. Stockholm Studies in Archaeology 3.
- Sørensen, J. Kousgård. 1985a: Gudhjem. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Sørensen, J. Kousgård. 1985b: Gudhjem. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 19.
- Söyrinki-Harmo, L. 1982: Germaania riipuksia Suomesta. *Studia minora. Helsingin yliopiston arkeologian laitoksen Moniste n:o 29*.
- Taavitsainen, J.-P. 1982: *Hollolan Kapatuosian Linnämäki. Fennoscandia Antiqua 1*.
- Tainter, J. A. 1975: Social inference and motuary practices: An experiment in numerical classification. *World Archaeology 7*.
- Tainter, J. A. 1978: Mortuary Practices and the Study of Prehistoric Social Systems. Schiffer, M. B. (red.): *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 1.
- Talvio, T. 1982: Romerska myntfynd i Finland. *Nordisk numismatisk årsskrift 1979-80*.
- Taranger, A. 1934: Om kongevalg i Norge i sagatiden. *Historisk Tidskrift 30*. Oslo.
- Tempelmann-Mačzyńska, M. 1985: *Die Perlen der römischen Kaiserzeit under der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. Römisch-Germanische Forschungen, Bd. 43. Mainz am Rhein.
- Theuws, F. C. W. J. 1990: Centre and Periphery in Northern Austrasia (6th-8th centuries). An archaeological perspective. Besteman, J. C. et al. (red.): *Medieval Archaeology in the Netherlands*. Assen/Maastricht.
- Thomas, S. 1960: *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*. Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 8. Dresden.

- Thompson, E. A. 1965: *The early Germans*. Oxford.
- Thompson, E. A. 1966: *The Visigoths in the time of Ulfila*. Oxford.
- Thomsen, P. O. 1987a: Havn og Handelsplads. *Skalk* 5.
- Thomsen, P. O. 1987b: 152. Lundeberg. *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1986*. Det Arkæologiske Nævn.
- Thomsen, P. O. 1987c: Lundeberg I. Havn og handelsplads fra 3. og 4. århundrede e.Kr. *Årbog for Svendborg og Omegns Museum* 1986.
- Thomsen, P. O. 1988: Undersøgelse af havn og handelsplads ved Lundeberg. En kort, foreløbig rapport fra undersøgelseerne i 1987. *Årbog for Svendborg og Omegns Museum* 1988.
- Thomsen, P. O. 1989a: Ein neuer Stierkopf aus Fünen. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 23.
- Thomsen, P. O. 1989b: Lundeberg - En foreløbig redegørelse efter 4 udgravningskampagner. *Årbog for Svendborg og Omegns Museum*.
- Thomsen, R. 1964: Forsøg på rekonstruktion af en fortidig jernudvindingsproces. *Kuml* 1963.
- Thomsen, R. 1975: *Et meget mærkeligt metal*. Varde.
- Thorvildsen, E. 1972: Dankirke. *Nationalmuseets Arbejdsmark*.
- Thorvildsen, E. 1980: Dankirke. *Danefæ* 57. København.
- Thorvildsen, E.; Hansen, U. Lund & Bendixen, K. 1983: Dankirke. Hoops, J. (red.): *Reallexicon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 5. Berlin.
- Thorvildsen, E. & Hansen, H. Jarl. 1988: Orientering om udgravningerne 1965-70 af jernalderbopladsen Dankirke syd for Ribe. *Iskos* 7.
- Thrane, H. 1978: Amatørarkæologen Frederik Sehested. 100-Året for N. F. B. Sehested. Odense.
- Thrane, H. 1984: Frederik Sehested: a Danish Pioneer. *Antiquity* 58.
- Thrane, H. 1985a: Gudmeproblemet og Gudmeundersøgelsen. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Thrane, H. 1985b: Gudmeundersøgelsens strategi- og taktik, udkast til handlings- og organisationsplan. *Gudmeproblemer*. Skrifter fra Historisk Institut, Odense Universitet, nr. 33.
- Thrane, H. 1987: Das Gudme-problem und die Gudme-Untersuchung, Fragen der Besiedlung in der Völkerwanderungs- und der Merowingzeit auf Fünen. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 21.
- Thrane, H. 1988a: Import, Affluence and Cult - Interdependent Aspects? Hårdh, B. et al. (red.): *Trade and Exchange in Prehistory. Studies in Honour of Berta Stjernquist*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° No 16. Lund.
- Thrane, H. 1988b: Kort om Gudmes guldfyldte hedenold. Festskrift til Niels Oxenvad. *Fynske Minder*.
- Thrane, H. 1989: Bovidestatuetten auf Fünen. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 23.
- Thrane, H. (i tryk): Das Reichtumszentrum Gudme in der Völkerwanderungszeit Fünens. Hauck, K. (red.): *Der historische Horizont der Götterbildamulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Mittelalter*. Bericht über das Colloquium von 28.11 - 1.12.1988 in Bad Homburg. Anhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philol.-Hist. Klasse.
- Thrane, H.; Nyberg, T.; Grandt-Nielsen, F. & Venge, M. 1982: *Fra boplads til bispeby*. Odense til 1559. Odense. (Odense bys historie).
- Thun, E. & Anglert, M. 1984: Vä. Raport Medeltidsstaden 57. Stockholm.
- Thunmark, L. 1973: *Stämplrar på gotländskt vikingasilver*. Trebetygsuppsats. Institutionen för arkeologi. Uppsala.
- Thunmark, L. 1974: *Stämplrar på gotländskt vikingasilver*. *Gotländskt arkiv* 46.
- Thurberg, M. (i tryk): Scandinavian gold bracteates in Britain. Money and media in the Dark Age. *Medieval Archaeology*.
- Tilley, C. 1984: Ideology and the Legitimation of Power in the middle Neolithic of southern Sweden. Miller, D. & Tilley, C. (red.): *Ideology, power and prehistory*. New Directions in Archaeology. Cambridge.
- Tomka, P. 1987: Der hunnische Fundkomplex von Pannonhalma. *Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit*. Nürnberg.
- Trolle-Lassen, T. 1989: Jernaldergravpladsen ved Vogn. En arkæologisk-osteologisk undersøgelse. *Kuml* 1987.
- Tylecote, R. F. 1987: *The early history of metallurgy in Europe*. Longman Archaeology Series. London & New York.
- Uino, P. 1986: An Iron Age Community at Ketohaka in Salo and other Remains of Metal Period Buildings in Finland. *Iron Age Studies in Salo II. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 89:1.
- Vang Petersen, P. Se Petersen, P. Vang.
- Varenus, C. 1961: En stormansgrav i Norrala. *Hälsingrunor*.
- Vedel, E. 1886: *Bornholms Oldtidsminder og Oldsager*. København.
- Vencl, S. L. 1984: War and Warfare in Archaeology. *Journal of Anthropological Archaeology* 3.
- Vierck, H. 1967: Bemerkungen zum Verlaufsweg finnisch-angelsächsischen Beziehungen im sechsten Jahrhundert. *Suomen Museo*.
- Vierck, H. 1978: *Religion, Rand und Herrschaft in Spiegel der Tracht*. Ahrens, C. (red.): Sachsen und Angelsachsen. Ausstellung des Helms-Museums Hamburgisches Museum für Vor- und Frühgeschichte 18. November 1978 bis 28. Februar 1979. Hamburg.
- Voss, O. 1951: Der Hesselagerfund. *Acta Archaeologica* 22.
- Voss, O. 1962: Lerkar med vindue. *Skalk* 3.
- Voss, O. 1963: Jernudvinding i Danmark i forhistorisk tid. *Kuml* 1962.
- Voss, O. 1971: Eisenproduktion und Versorgung mit Eisen in Skandinavien vor der Wikingerzeit. *Antikvariskt Arkiv* 40.
- Voss, O. 1982: Jernudvinding. *Etruskernes verden. Livet og døden hos et oldtidsfolk i Italien*. Nationalmuseet, København.
- Voss, O. 1986: Jernudvindingsanlæg i Danmark fra forhistorisk og historisk tid. *Arkæologiske Udgravninger i Danmark* 1985.
- Voss, O. 1989a: Iron Furnaces in Denmark. *Archaeometallurgy and Iron. International Symposium of the Comité pour la siderurgie ancienne de l'UISPP. Liblice 5.-9. oct. 1987*. Praque.
- Voss, O. 1989b: Hedegård - et sjældent jernudvindingsanlæg fra ældre romersk jernalder. *Årsskrift fra Horsens Museum* 1987-88.
- Vries, J. de. 1956: *Altgermanische Religionsgeschichte* Bd. I & II. Berlin.
- Waas, M. 1965: *Germanen im römischen Dienst im 4. Jahrhundert nach Christus*. Bonn.
- Wallace-Hadrill, J. M. 1962: *The Long-haired Kings and other studies in Frankish history*.
- Wallander, A. 1976: Ett ämnesjärnsfynd från Eketorps borg på Öland. *Fornvännen* 70/3-4.
- Waller, K. 1938: *Der Galgenberg bei Cuxhaven*. Hamburger Schriften zur Vorgeschichte und Germanische Frühgeschichte. Leipzig.
- Waller, K. 1957: *Das Gräberfeld von Altenwalde Kreis Land Hadeln*. 5. Beiheft zur Atlas der Urgeschichte. Hamburg.
- Waller, K. 1959: *Die Gräberfelder von Hemmoor, Quelkhorn, Guden-dorf und Duhnen-Wehrberg in Niedersachsen*. 8. Beiheft zum Atlas der Urgeschichte. Hamburg.
- Waller, K. 1961: *Der Urnenfriedhof in Wehden*. Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen 4. Hildesheim.
- Watson, G. R. 1969: *The Roman Soldier. Aspects of Greek and Roman Life*. London.
- Watt, M. 1979: Depotfund fra Tingsted, Vestermarie. *Nyt fra Bornholms museum* 1978-79.
- Watt, M. 1986: Guldmandenes parade. *Fra Bornholms Museum* 1986.
- Watt, M. 1989: Det antikvariske arbejde i 1987 og 1988. *Fra Bornholms museum* 1987-1988.
- Watt, M. 1989b: Guldgubber fra Sorte Muld og Ravlunda. *Skepp-arpsåns museiförening bygdehistorik* 1.
- Watt, M. 1991: Tilblivelse. *Skalk* 1.

- Weber, M. 1971: *Makt og byråkrati*. Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier. Oslo.
- Webster, G. 1969: *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A.D.* London.
- Weibull, C. 1984: Om det danske rikets oppkomst. *Scandia* 50.
- Weibull, L. 1934: Upptäckten av den skandinaviska Norden. *Scandia* 7.
- Welinder, S. 1974: *Kulturlandskapet i Mälaramrådet 1-2*. University of Lund. Department of Quaternary Geology. Report 5-6.
- Welinder, S. 1975: *Prehistoric Agriculture in Eastern Middle Sweden*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° N° 4. Lund.
- Welinder, S. 1979: *Prehistoric Demography*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° N° 8. Lund.
- Welinder, S. 1984: Gravfältet vid Alvesta. *Västmanlands forminnesförenings och Västmanlands läns museums årskrift* 62.
- Welinder, S. 1986: Det arkeologiska perspektivet. *Från forntid och medeltid* 9.
- Wenskus, R. 1961: *Stammesbildung und Verfassung*. Köln. (2. udgave 1977).
- Wenskus, R. 1985: Pytheas und der Bernsteinhandel. Düwel, K.; Jahnkuhn, H.; Siems, H. & Timpe, D. (red.): *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa*. Teil I. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse, Dritte Folge, Nr. 143. Göttingen.
- Werner, J. 1941: *Die beiden Zierscheiben des Thorsberger Moorfundes*. Römisch-Germanische Forschungen 16. Berlin.
- Werner, J. 1966: *Das Aufkommen von Bild und Schrift in Nordeuropa*. Bayerische Akademie der Wissenschaften. Sitzungsberichte 4.
- Werner, J. 1970: Zur Verbreitung frühgeschichtlicher Metallarbeiten. Werkstatt - Wanderhantwerk - Handel - Familienverbindung. *Antikvariskt Arkiv* 38 (= Early Medieval Studies 1).
- Werner, J. 1973: Bemerkungen zur mitteldeutschen Skelettgräbergruppe Hassleben-Leuna. Zur Herkunft der "Ingentia Auxilia Germanorum" des gallischen Sonderreiches in den Jahren 259-274 nach Christus. Beumann, H. (red.): *Festschrift für Walter Schlesinger*, I. Mitteldeutsche Forschungen, Bd. 74/1.
- Werner, J. 1980: Der goldene Armring des Frankenkönigs Childerich und die germanischen Handgelenkringe der jüngeren Kaiserzeit. *Frühmittelalterliche Studien*, Bd. 14.
- Werner, J. 1981: Zur elbgermanischen Fibel des 5. Jahrhunderts aus Gaukönigshofen, Ldkr. Würzburg. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 46.
- Werner, J. 1988: Dancény und Brangstrup. *Bonner Jahrbücher* 188.
- Westermarck, U. & Wischn, I. 1983: Romerska bronsmynt funna i Sverige 1. *Nordisk numismatisk unions medlemsblad* 1983.
- Westermarck, U. & Wischn, I. 1984: Romerska bronsmynt funna i Sverige 2. *Nordisk numismatisk unions medlemsblad* 1984.
- Widgren, M. 1985: Västsveriges kulturlandskap ur geografisk synvinkel. Jankavs, P. (red.): *Bebyggelse och markanvändning i Västsverige 2500-500 före nutid*. Göteborg.
- Wiio, O. A. 1976: *Kommunikation, vad är det?* Stockholm.
- Wijkander, K. 1983: *Kungshögar och sockenbildning. Studier i Södermanlands administrativa indelning under vikingatid och tidig medeltid*. Sörländska handlingar 39. Nyköping.
- Wik, B. 1983: Den ringformade tunanläggningen på Tjötta. Referat av en ekonomisk och demografisk miljöstudie. Olafsson, G. (red.): *Hus, Gård och Bebyggelse*. Reykjavik.
- Wolfram, H. 1977: Die Völkerbewegungen im Niederösterreichischen Raum des 1. Jahrtausends. *Germanen, Awaren, Slawen*. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums 75.
- Wolfram, H. 1979: *Geschichte der Goten*. München. (2. udgave 1980).
- Wolfram, H. 1988: *History of the Goths*. Los Angeles.
- Wood, I. 1983: *The Merovingian North Sea*. Alingsås.
- Worsaae, J. J. A. 1865: *Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder*. København.
- Zak, J. 1985: Fundumstände der skandinavischen Goldbrakteaten des 5. bis 6. Jahrhunderts vom Typ C aus Wapno, Grosspolen, 1850. *Hikuin* 11.
- Zimmer-Linnfeld, K. 1960: *Westerwanna I*. 9. Beiheft zur Atlas der Urgeschichte. Hamburg.
- Ørsnes, M. 1959: Det ældste Ålborg. *Skalk* 1.
- Ørsnes, M. 1963: The weaponfind in Ejsbøl mose at Haderslev. Preliminary report. *Acta Archaeologica* 34.
- Ørsnes, M. 1966: *Form og stil i Sydskandinaviens germanske jernalder*. Nationalmuseet. Skrifter. Arkæologisk-Historisk række 11. København.
- Ørsnes, M. 1970: Der Moorfund von Ejsbøl bei Hadersleben. Jankuhn, H. (red.): *Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze im Mittel- und Nordeuropa*. Göttingen.
- Ørsnes, M. 1976: Bejsebakken. Hoops, J. et al. (red.): *Reallexikon des Germanischen Altertumskunde*, Bd. 2. Berlin/New York.
- Ørsnes, M. 1988a: *Ejsbøl I. Waffenopferfunde des 4.-5. Jahrhundert nach Chr.* København.
- Ørsnes, M. 1988b: Nogle nye fund fra Bejsebakken ved Ålborg. Andersen, Aa. et al. (red.): *Festschrift til Olaf Olsen på 60-års dagen den 7. juni 1988*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
- Östergren, M. 1989: *Mellan stengrund och stenhus*. Stockholm.
- Østmo, E. 1978: Fresteåsen og andre bygdeborger i Vestfold. Betrakning omkring en utgravning og et utbredelsekort. *Viking* 41.
- Åberg, N. 1953: *Den historiska relationen mellan folkvandringstid och vendetid*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.